

FORUM för
TRÄDGÅRDS
HISTORISK
FORSKNING

Bulletin

för trädgårdshistorisk forskning

■ Nr 27, 2014

"Invasive alien species"

"Native plants"

Stadsodling

Urban gardening

Folkets park

Stadsdelsträdgård

Community garden

*Odlings-
kollektiv*

Trädgård & politik

Bulletin för trädgårdshistorisk forskning, nr 27, 2014

Bulletinen ges ut av Forum för trädgårdshistorisk forskning (*The Forum for Garden History Research*) som är ett tvärvetenskapligt nätverk bestående av forskare, studenter och yrkesverksamma med intresse för trädgårdshistoria. Nätverket bildades 1995 och ordnar bland annat årliga seminarier på teman med anknytning till ämnet.

Redaktör och grafisk form: Boel Nordgren

Redaktion: Bengt Arvidsson, Maria Flinck, Anna Jakobsson, Karin Martinsson, Catharina Nolin, Hanne Romanus

ISSN: 1652-2362

Ett stort tack till alla skribenter och fotografer som bidragit till årets Bulletin!

ARTIKLAR

Trädgård och politik

Anna Jakobsson och Katarina Saltzman..... 3

Folkets park i Helsingborg

– ett betydelsefullt och händelserikt lustrum

Kristina Nilén..... 4

Stadsdelsträdgårdar för gemenskap och odling

Marie Larsson..... 7

Living in a weedy future: insights from the garden

Lesley Head..... 10

Politicising plants

Invasive alien species and domestic gardening

Marte Qvenild, Gunhild Setten & Margrete Skår..... 14

Potato onion

The missing link to onion cultivation in the past?

Matti Wiking Leino & Jenny Hagenblad..... 17

Taking a walk in the Roman villa garden

Affirming social status and entertaining guests

Hedvig von Ehrenheim..... 20

Stadsodling i ett arkeologiskt perspektiv

Trädgårdsarkeologi ger ny syn på livsmiljön i historiska städer

Annikä Nordström..... 22

Primus for levende samlinger

Standard for innsamling, dokumentasjon og formidling

Mari Marstein..... 24

Stadsholmens trädgårdsprojekt avslutat

Vårdprogram ger kunskaps- och metodutveckling

Maria Flinck..... 26

RAPPORTER

Materiella och immateriella aspekter på trädgårdens historia:

Exemplet Visingsö

Aja Guldåker..... 29

Trädgårdsarkeologi

– en teoretisk och metodologisk utmaning

Maria Flinck..... 30

Society for Garden Archaeology

Anna Andréasson & Kathryn L. Gleason..... 31

Trädgården och kulturarvet

Om vård och bevarande av historiska trädgårdar

Stella Westerlund..... 31

FORSKNINGSNYTT

Projekt

Dammodling av ruda i Sverige

Madeleine Bonow..... 32

Stadens egnahemsträdgårdar 1905-1936

Anna Jakobsson..... 33

Utvecklande skötsel i kulturhistoriskt värdefulla

parker och trädgårdar

Kulturresevat och byggnadsminnen som laboratorium för

park- och trädgårdsvård

Joakim Seiler, Tina Westerlund & Gunnar Almevik..... 34

AVHANDLINGAR: ABSTRACT

Trädgårdsmästarens förökningsmetoder: schema och

katalog över förökningsdelar vid vegetativ förökning av

fleråriga örtartade växter

Tina Westerlund..... 36

En blomstrande marknad: handelsträdgårdar i Sverige

1900-1950 med fyra fallstudier i Stockholms län

Inger Olausson..... 37

UPPSATSER

Den tvåfärgade trädgårdsstormhatten: en historisk

undersökning av och bevarandestrategier för en perenn

i en privatträdgård

Anna Wöhlecke..... 38

Rekonstruktionen av Monets trädgård: en diskussion

kring trädgårdens bevarande, representation, autenticitet

och mening

Maria Norstedt..... 38

RECENSIONER

Guide till svensk landskapsarkitektur

(Maria Flinck)..... 39

A Cultural History of Gardens in Antiquity

(Eva Rystedt)..... 40

Einar Sørensen

Norsk havekunst under europeisk himmel

(Catharina Nolin)..... 42

Maria Flinck

Historiska trädgårdar. Att bevara ett föränderligt kulturarv

(Mette Eggen)..... 43

■ Omslagsbilder. Uppifrån och ned: *Eucalyptus maculata* i trädgård i Wollongong, Australien, Foto: Lesley Head (se vidare s. 10-13); Omslagsbild till *Egnahemsträdgård* av Gustaf Lind, utgiven 1933 (s. 33); Karta med platser för intervjuer inom projektet "Politicising plants...", Oppland, Norge, Illustration: Marte Qvenild (se vidare s. 14-16); Seminariedeltagare på exkursion i stadsdelen Backa Röd, Göteborg, Foto: Katarina Saltzman (s. 3); Storstrejksmöte 1902 i Helsingborgs Folkets park, Foto: Folkrorelsernas arkiv, Helsingborg (se vidare s. 4-6); Kvartersträdgård i stadsdelen Seved, Malmö, Foto: Marie Larsson (se vidare s. 7-9).

Trädgård och politik

Forums för trädgårdshistorisk forskning seminarium 2013

Anna Jakobsson och Katarina Saltzman

FORUMs för trädgårdshistorisk forskning årliga seminarium hölls den här gången i Göteborg, vid Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet och samlade drygt 30 deltagare i två dagar för att diskutera temat *Trädgård och politik*.

Efter att seminariets grundidé, att särskilt belysa relationer mellan trädgård och politik i modern tid, presenterats kort av Katarina Saltzman och Anna Jakobsson i Forums styrelse, så lämnades ordet till Pierre Nestlog och Evalena Öman, ansvariga för kandidatprogrammet *Trädgårdens och landskapsvårdens hantverk* vid Institutionen för kulturvård. De presenterade utbildningen, som ges vid institutionens anläggningar i Mariestad.

Det fortsatta programmet, med föredrag av Kristina Nilén, SWECO, tog oss tillbaka till omkring år 1900 och Folkets park i Helsingborg. "Folkets parker" kan ses som ett idealistiskt företag till nytta för befolkningen i städerna, men också som en följd av ett större folkstyre som påbörjades redan under 1700-talet på flera håll i Europa. De anlades ofta med i en strävan efter att förebygga sociala oroligheter bland den växande arbetarklassen. Folkets park utgjorde en miljö för arbetarklassen att mötas enskilt, med ett politiskt syfte som grund. Kristina berättade om sitt arbete med historisk dokumentation och värdering av anläggningen i samband med ett uppdrag att utreda kulturmiljöförutsättningarna på platsen.

I vår egen tid utgör en rad fenomen i stadsbyggande och stadsplanering, såsom gröna tak, stadsodling och "urban gardening", ett resultat av att det politiska klimatet just nu riktar samhällsplaneringens fokus mot frågor rörande hållbar utveckling. Liknande frågor ställdes förvisso redan under 1800-talet men har återigen blivit aktuella. Utanför den kommunala planeringens bord kan olika former av stadsodling ses som uttryck för politiska ställningstaganden i samma riktning. Föredraget av Marie Larsson, SLU Alnarp, tog upp just dessa frågor och att stadsdelsträdgården är en förbisedd möjlighet till social och ekologisk hållbar utveckling i samhällsplaneringen.

En annan aktuell trädgårdspolitisk fråga rör spridningen av "främmande" växtarter. I olika delar av världen uppmärksammas idag nya arter som ett hot mot den ekologiska balansen. Många av dessa är växter som införts genom trädgårdsodling. I diskussionerna kring hoten från nya arter används ofta en retorik med tydliga politiska dimensioner, där spridningen av det främmande och icke-inhemska framställs som hot mot det som "hör hemma" inom landets gränser. Under seminariet diskuterades dessa frågor i föredrag av två kulturgeografer, Gunhild Setten från NTNU i Trondheim och Lesley Head från AUSCCER, Wollongong, Australien. Gunhild presenterade sin och Marte Qyenilds forskning, som tar sin utgångspunkt i Norges "svarta lista" över växtarter som anses främmande och invasiva, och därmed hotar mångfalden och "naturen". En diskussionspunkt var att myndigheterna är den "norska naturens trädgårdsmästare", som skapar ordning, men att dikotomin främmande-inhemsk är problematisk i trädgården, där gränserna suddas ut. Ett liknande resonemang förde Lesley Head, som gjort studier på "Backyard nature and culture" i förorternas

Australien och delat in trädgårdsägarna i kategorier beroende på hur viktigt det är för dem med inhemska växter. "Nativeness" är en viktig del av diskussionen i Australien men studien visar också att det icke inhemska i trädgården visar vägen för nya ekosystem, som kanske är avgörande för en hållbar framtid.

Dag två genomfördes en exkursion i Göteborg, i soligt och vackert oktoberväder. Dagen inleddes i Botaniska trädgården, där intendent Mats Havström ledde en uppskattad rundvandring, och särskilt visade upp exempel på miljöer som på olika sätt anknyt till temat "trädgård och politik". Därefter fortsatte vi med spårvagn till Majorna där vi besökte Silverkällans odlingskollektiv. Vi träffade kollektivets ordförande Emma Svensson som berättade historien om detta stadsodlingsprojekt som med hjälp av bökande grisar förvandlat en ödlig gräsmatta till välordnad grönsaksodling.

Efter lunch och båtferd över Göta älv besökte vi "Världens park" i miljonprogramsförorten Hisings Backa, där parkens upphovspersoner Mona Holmberg och Ulf Strindberg visade runt och berättade om sitt arbete med bland annat perennplanteringar. Världens park är intressant bland annat genom att den förvaltas av ett kommunalt bostadsbolag. Detta blev slutpunkten för två intensiva seminariedagar, med livfulla diskussioner mellan deltagarna kring olika aspekter av spänningsfältet mellan trädgård och politik.

■ Emma Svensson presenterade Silverkällans odlingskollektiv.
Foto: Katarina Saltzman 2014.

Anna Jakobsson, Fil Dr, Universitetslektor
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp
anna.jakobsson@slu.se

Katarina Saltzman, Fil Dr, Universitetslektor
Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet
katarina.saltzman@gu.se

Folkets park i Helsingborg

- ett betydelsefullt och händelserikt lustrum

Kristina Nilén

Ovanstående välformulerade citat återfinns i en jubileumsskrift från folkparkens 50-årsjubileum (Selge 1945). Det är i högsta grad giltigt för Folkets park i Helsingborg och dess nu drygt sekellånga historia. Trots att parken genomgått stora omdanande förändringar motsvarar den än idag folkparkernas grundläggande ideologi, nämligen att vara en plats öppen för alla, till för rekreation samt betydelsefull som nöjes- och mötesplats. Men hur länge till?

Frågan om folkparkernas vara eller icke vara är i högsta grad aktuell. För Folkets park i Helsingborg, som genom tiderna också benämnts Folkparken, Sundspärlan och Sjöcronaparken, är utvecklingsplanerna i full gång med komplettering av bl a bostadshus i parkmiljö. En förvandling som flera folkparker runt om i landet redan gått till mötes. Dessa platser, från början i utkanten av städerna men idag ofta centralt belägna, med höga kultur- och naturvärden samt uppskattade rekreationsområden har blivit mycket attraktiva att bebygga. I detta sammanhang har det även blivit intressant att diskutera platsens kulturhistoriska värden och hur dessa påverkas av framtidsplanerna.

Som underlag till planarbetet har en oberoende utredning genomförts, där kvaliteter och karaktärsdrag som finns i anläggningen idag beskrivits och värderats - *Folkparken i Helsingborg. Antikvarisk förundersökning* (Nilén 2012). Platsens historiska utveckling har belysts med hjälp av dokument och bilder framförallt från Folkrorelsearkivet i Helsingborg. Berättelsen som växte fram ur materialet stämde av mot upplevelsen av platsen idag. För att lyfta fram det gröna kulturarvet inventerades växtmaterial och bevarade parkstrukturer specifikt. Historien om Folkparken i Helsingborg, som i korthet återges nedan, ger samtidigt en representativ spegling av hur folkparkerna som samhällsföreteelse utvecklats fram till idag.

Folkparkshistorisk bakgrund

Den första folkparken startades i Malmö år 1890. Snart därefter kom ytterligare två skåneparker, Ystad och Helsingborg. Folkparken i Helsingborg, från 1895, är alltså en av landets äldsta (Karls-son 1995).

Folkparkerna tillkom för att fylla tre grundläggande behov. De skulle möjliggöra rekreation i en god miljö; tillhandahålla servering och underhållning till en rimlig kostnad; samt fungera som en politisk och facklig samlingsplats. Från början var det behovet av samlingsplatser för den framväxande arbetarrörelsen som var den drivande faktorn. Snart tillkom dansbanor och serveringar och man började också engagera artister och etablera andra nöjen för att roa publiken som strömmade till. Folkets park blev mer och mer en allmän samlingsplats, en tendens som blivit allt tydligare med åren i takt med klassamhällets upplösning. Mycket har förändrats med årens lopp. Ändå finns folkparkernas särprägel ofta kvar: det inhägnade och förskönade parkområdet, danstillställningarna och nöjena, utescenen för artistframträdanden och, inte minst, publiken (Andersson 1987). Så även i Helsingborg.

Från Fältarp till Folkparken (1895-1915)

Omkring 1893 började man tala om behovet av en Folkets park i Helsingborg. Blickarna riktades först mot den natursköna Jordbodalen, men slutade med inköp av närbelägna Fältarpsgården. Köpet avslutades 1895 och ett aktiebolag bildades med uppdraget att inleda en regelrätt folketsparkverksamhet med förströelser, servering, särskilda festligheter mm. 1 maj 1895 kunde så "Hälsingborgs Folkets park" slå upp grindarna (Selge 1935).

Till öppnandet hade Fältarpsgårdens huvudbyggnad omvandlats till serveringsplats/restauration. På området fanns också ekonomibyggnaderna till Fältarpsgården kvar. Dessa användes av arrendatorn till jordbruket fram till 1913, då de förstördes i brand. En dansbana utan tak hade uppförts, vilken redan 1896 kompletterades med en överbyggd dansbana. En musikpaviljong var placerad mellan de båda dansbanorna. En träteater uppfördes framför den stora gropen, vilken fanns som en naturlig formation med plats för många tusen åskådare. Man satsade redan från början på diverse förströelseanordningar utöver dansen: skjutbana, krocketspel, biljard, kugelbana och kulspel samt längre fram en kraftmätare (Selge 1935).

Själva parkanläggningen utgjordes av den befintliga herrgårdsparken, som även inkluderade nyttoträdgård och fruktträdgård. Den gamla Fältarpsvägen från öster kantades med en lindallé, som delvis finns bevarad än idag. Svarttallarna (*Pinus nigra*), planterade på ömse sidor om den naturliga formationen framför scenen, kan ha funnits redan 1895. De är ett typiskt inslag i 1800-talets parker och trädgårdar. Säkerligen fanns även flera exotiska trädslag och solitärer, av vilka några ännu finns kvar – hängask (*Fraxinus excelsior* "Pendula"), robinia (*Robinia pseudoaccacia*), äkta kastanj (*Castanea sativa*).

Anläggningen karakteriserades alltså redan från början av rikligt med grönska och lummighet. Flertalet bänkar var placerade utmed parkgångarna och inbjöd besökarna att slå sig ner. Området blev tidigt inhägnat, en viktig anordning eftersom verksamheten var beroende av inkomster från entréavgifter. Helt säkert fanns det tidigt också en tydlig huvudentré i väster.

När det gäller aktiviteter konstateras att all verksamhet i början försiggick utomhus. Folkparken var alltså inledningsvis bara öppen under sommarhalvåret. Utöver dans och restaurangverksamhet förekom redan från starten uppträdanden med turnerande artister, såväl sångförmågor som cykelakrobater och lindansare. I samtida skildringar påtalas särskilt att "parkens betydelse som samlingsplats var stor och befruktande, och de mera lätta förströelserna avlöstes av talrika föredrag, viktiga rådslag, stämningsfulla manifestationer och annat, som starkt bidrog till att hos Hälsingborgs organiserade arbetare fördjupa känslan för parkens värde även ur högre och viktigare synpunkter" (Selge 1935: s 17). Med detta avsågs demonstrationståg och möten, t ex 1902 då parken blev centrum för de politiska storstrejkstilldragelserna.

■ Foto från Storstrejksmöte 1902 i Helsingborgs Folkets park. De tre agitatorerna står på den gamla träscenen med 3000 personer samlade i "teaterbacken" framför sig. Syftet med strejken var att understryka kraven på allmän rösträtt. Foto: Folkrörelsernas arkiv, Helsingborg.

Utvecklingen tar fart (1915-1950)

En bit in på 1900-talet gick folkparken in i en ny fas, som inleddes med betydande reparationer och förbättringar i parken. Folkets park hade under årens lopp börjat inta en betydande ställning som nöjes- och samlingsplats och det var naturligt med utvidgningar av ena eller andra slaget.

Den ursprungliga träteatern, som enbart användes sommartid, var vid det här laget illa medfaren och ersattes 1919 av en ny teaterbyggnad, efter ritningar av arkitekt Nils J Lundgren. Denna finns kvar och används än idag. År 1925 kunde man också inviga en ny stor danspaviljong, av samme arkitekt. Den nya paviljongen ansågs oöverträffad i elegans och stilfullhet och betraktades som en attraktion av rang. 1926 genomfördes en stor om- och tillbyggnad av restauranglokalerna. Man satsade från och med nu på lokaler även avsedda för vinterbruk. Härefter kom parkens säsong att ompännas hela året, även om tyngdpunkten fortfarande var förlagd till sommaren. Under 1930-talet gjordes även en satsning på parkens nöjesfält (Selge 1935).

I samband med nybyggen och tillbyggnader på 1920-talet, utfördes betydande försköningsarbete i parken. Det gamla parkområdet utvidgades med nya blomplanteringar och buskage. I teaterbacken lades ordentliga trappavsatser ut (Selge 1935). Inom parken fanns tidigt en djurgård, bl a med fågelburar. Då folkparken på 1930-talet utökades till att även omsluta Jordbodalen, ett naturskönt angränsande område, lades grogrunden till djurverksamheten som kom att bli ett mycket påtagligt inslag i folkparkens verksamhet under efterkrigstiden (Selge 1945).

■ Teaterbacken idag, med svarttallarna bevarade. En spännande plats som betytt mycket för många människor sedan den invigdes 1895. Foto: Kristina Nilén.

■ Den nya teaterbyggnaden uppfördes år 1919 och är fortfarande i bruk. Foto: Folkrörelsernas arkiv, Helsingborg.

Nya tider: 1950- och 60-tal

En ny attityd kan från och med 1950-talet konstateras i folkparkerna. Om man tidigare ofta varit avvaktande och försiktig när det gällde nya företeelser så var det från och med nu fritt fram. Publiken skulle få det den ville ha. Denna inställning berodde inte minst på konkurrens från nytt håll och nya företeelser – Tv:n slog igenom på allvar och bilen ändrade folkets fritidsvanor. Därför var också spännvidden på utbudet i folkparken i Helsingborg som störst under denna period.

1951 öppnades den nyrenoverade "Gubbhyttan" för pilsnerförsäljning. Folkparken hade 1952 en djurpark med 500 djur – som i tidningarna benämns Helsingborgs zoo och som man hoppas ska bli en riktig turistattraktion för Helsingborg, en "Nordisk djurpark i Folkparken" (Folkrörelsearkivet Helsingborg). Samtidigt utlystes också en arkitekttävling om folkparkens framtida utseende. 1955 fick folkparken en ny huvudentré med en jättemast som blickfång med en segelliknande trekant i modernt material som tak, samt stag och röda neonbokstäver. Masten skulle placeras i nordvästra hörnet mot nuvarande ändhållplats för bussarna på Fältarpvägen och på så sätt bli ett bra "reklamansikte" mot staden. 300 bilparkeringsplatser skulle också anläggas på ömse sidor om entrén. (NST 1955 4 jan).

1962 såldes Folkparken till Helsingborgs kommun, efter långdragna förhandlingar och diskussioner. Redan 1965 lades förslag på ny danshall fram i samband en utredning om Folkparken som utställningsområde. Tre stora hallar skulle uppföras inom området. Teaterbyggnaden, restaurangen och Gubbhyttan skulle bevaras (Folkrörelsearkivet Helsingborg).

Från Folkparken till Nöjesparken Sundspärlan – 1970-tal

1970-talet innebar stora förändringar för folkparken i Helsingborg. Danspaviljongen från 1925 (i folkmun "Pärlan") dömdes ut och stängdes av hälsovårdsmyndigheterna 1971. Följande år revs såväl danshallen, som nöjeshallen och övriga småbyggnader för att lämna plats åt den nya samlingslokalen. En utedansbana uppfördes 1978, senare ombyggd till nuvarande Vattenhallen.

Sedan 1970-talet heter folkparken Nöjesparken Sundspärlan, vilket visar att man ville ge en bredare framtoning och inte så klart framhäva arvet från arbetarrörelsen. Men att döma av samtida tidningsartiklar tycks det allmänna namnbruket vara Sjöcronaparken. År 1973 återkom 1:a majdemonstrationen till parken, efter att mellan åren 1954-72 ha hållits på olika ställen i Helsingborg.

1980-talet och därefter

I början av 1980-talet stärkte folkrörelserna åter sitt inflytande över verksamheten, även om betoningen nu mer ligger på en "hela folkets park" än på arbetarnas park (Andersson 1987). I Helsingborg blev folkparkens funktion som nöjesanläggning det dominerande, framför allt i egenskap av Sveriges största dansbana. Ambitionen verkar ha varit att göra folkparken till ett "svenskt Bakken" (Folkrörelsearkivet Helsingborg). Ändå brottades man med ekonomiska bekymmer och verksamheten har gått upp ner, vilket hela tiden tvingat fram nytänkande och förmåga att hänga med sin tid. Nu är alltså även Nöjesparken Sundspärlan aktuell för förändring. Platsens kulturhistoriska värde i egenskap av en av landets äldsta folkparker har påtalats i planeringsprocessen. Återstår att se i vilken omfattning definierade grundläggande värden kan få fortsätta berika platsen även i framtiden.

Summary

The Helsingborg People's Park was grounded in 1895, as one of the first people's park establishments in Sweden. The main purpose was to give people a place for meetings, pleasure and enjoyment. The place is now under transformation to become an attractive housing area. It's importance from a cultural history perspective has been pointed out in the planning process. Hopefully the essence of the park, to be a meeting place for all, will be preserved in the future.

Kristina Nilén, byggnadsantikvarie

Sweco Architects AB

kristina.nilen@sweco.se

Källor

Otryckta källor

Folkrörelsearkivet i Helsingborg: foton, dagböcker, tidningsartiklar och övriga arkivdokument.

Litteratur

Andersson, Stefan (1987) *Det organiserade folknöjet. En studie kring de svenska folkparkerna 1890-1930-talet*. Lund.

Folkparkerna 50 år. Svenska sommarhagar blev kulturella nöjesplatser. (1955) Stockholm: Folkets Parkers Centralorganisation/KF:s bokförlag i distribution.

Karlsson, Bengt (1995) *Folkets park i Lund. En 100-årig historia 1895-1995*. Lund.

Nilén, Kristina (2012) *Folkparken i Helsingborg. Antikvarisk förundersökning*. Malmö: Sweco Architects.

Selge, Allan (1935) *40 år i Helsingborgs Folkets Parks historia*. Helsingborg.

Selge, Allan (1945) *Från Fältarp till Folkparken. Helsingborgs Folkets park under ett halvt sekel*. Helsingborg.

Stadsdelsträdgårdar för gemenskap och odling

Marie Larsson

En stadsdelsträdgård är en plats för möten och gemensam odling. En plats för gemenskap, där människor kan mötas oavsett bakgrund, ålder och etnisk, religiös eller social tillhörighet. En plats där vi kan jobba med några av vår tids största utmaningar; social och ekologisk hållbarhet.

Begreppet stadsdelsträdgård introducerades i avhandlingen *Stadsdelsträdgård – plats för gemenskap och kreativa processer* (Larsson, 2009). Stadsdelsträdgårdar omfattar innebörden i begreppen självorganisering (Olsson, 2008) och landskap (Olwig 1996 och 2005; Spirn 1998), dvs. den sociala processen och den platsskapande processen förs samman. Brukarna är självorganiserade i förhållande till myndighet och kommun. Användningsrätten är gemensam (Olwig 1996 och 2005) och brukarna beslutar om användningen. I denna självorganiserade lokala praktik kan en känsla av gemenskap (*community*) utvecklas i lokalsamhället. Kombinationen av social gemenskap och trädgårdsodling resulterar i ett kreativt platsskapande som utgör en grogrund för ett provande och utvecklande av socialt och ekologiskt hållbara handlingsmönster.

Kombination av hemkänsla och offentligt rum

När brukare tillsammans skapar en trädgård får den en personlig prägel och hemkänsla, vilket skiljer den från en kommunal park. Även om den ligger mitt i staden, i det offentliga rummet, ser vi direkt att det inte är en vanlig kommunal park. I den självorganiserade stadsdelsträdgården finns en kombination av hemkänsla och offentligt rum. Man skulle kunna säga att den är en blandning av koloniträdgård och folkpark. Den har samma hemkänsla som en koloniträdgård, och den är öppen för alla – precis som folkparken.

Vi kan också jämföra med allmänningen, eller *the village common* (Olwig 2005) som det heter i England, som var vanlig för några generationer sedan. En allmänning ägs av alla och ingen. Det som är utmärkande för både allmänningen och stadsdelsträdgården är att det är en gemensam resurs och användningsrätt, och att marken brukas utifrån beslut fattade i gemenskapen. Vi kan säga att stadsdelsträdgården är en slags allmänning som formas genom gemensamt bruk. Vi har visserligen stadsparker för gemensamt bruk, men där ligger betoningen på social och rekreativ användning. I stadsdelsträdgården sträcker sig användningsrätten längre än till det sociala och rekreativa.

När jag började studera det här för drygt tio år sedan var jag inspirerad av *community gardens* (Spirn 1998 och 2005; Lawson 2000 och 2005), som jag besökt i Holland och England. I Sverige kunde jag inte finna en enda. Till min stora glädje har detta förändrats de senaste åren, och stadsodling (Delshammar 2013) är ett nytt begrepp som börjat användas. Det kan betraktas som ett samlingsnamn på fenomen som kan ta sig olika former på olika platser och med olika människor inblandade, t ex stadsdelsträdgårdar.

Allt fler efterfrågar en plats att odla på nära där de bor, vilket kan vara i stadens mitt eller i dess utkanter. Var får man odla? Vem får använda marken, och hur får den användas? Med dessa frågor blir trädgårdsodling politik.

■ En stadsdelsträdgård är öppen för alla och kan fungera som en mötesplats, där besökaren kan välja om han eller hon vill ta aktiv del i odlingen eller bara titta på. Bilden är från Slottsträdgården i Malmö. Foto: Marie Larsson 2008.

Trädgård & politik

Stadsdelsträdgårdar behöver gräsrotsengagemang

Det finns idag flera exempel på gemensamhetsodlingar i svenska städer, varav en del brukas på ett sådant sätt att de kan kallas stadsdelsträdgårdar, men fortfarande är gemensam odling i staden något som vi är tämligen ovana vid. Det är vanligt internationellt (Aalbers 2002; Lawson 2005), men alltså inte här i Sverige. Vi ser inte så många medborgarinitiativ i det offentliga rummet, det råder brist på gräsrotsengagemang. Jag nämner detta för att slå fast att stadsdelsträdgården, enligt den definition jag gör, är beroende av engagerade gräsrotter. Utan detta, utan att invånarna i stadsdelen är aktiva, så blir det ingen stadsdelsträdgård. Ett hållbart samhälle kan inte ensidigt planeras fram av experter och myndigheter, det måste också få växa fram underifrån – från medborgarna själva. Den politiska debatten om hållbar utveckling och klimatförändringar är intensiv, men det saknas en fokusering på hur vi kan uppnå hållbar utveckling och vad vi konkret kan göra i vardagen.

För att nya ”klimatsmarta” handlingsmönster ska kunna utvecklas är samhället beroende av den potentiella kraft och kreativitet som finns hos medborgarna. Ett sätt att ta tillvara människors kreativa och skapande förmåga är att ge plats för stadsdelsträdgårdar. De kan fungera som experimentverkstäder där människor kan prova och utveckla nya handlingsmönster i riktning mot såväl social som ekologisk hållbarhet.

Betydelsen och potentialen i medborgarnas egna initiativ, kreativitet och handlingar är något som är starkt förbisett i dagens samhällsplanering (Jarlöv 1982; Hillier 2007). Likaså är människors behov av att vara kreativa och skapande i sin närmiljö förbisett i stadsplaneringen (Jarlöv 1982). Så länge detta förbises så förlorar vi en stor potential i strävan efter att uppnå hållbar utveckling. En viktig uppgift för planerare och förvaltare skulle vara att skapa möjligheter, och att lämna plats för människans kreativa förmåga och egna initiativ. I stadsdelsträdgårdar kan stadsbor få möjlighet att sticka fingrarna i jorden, odla och lära känna jordens egenskaper och ekologins förutsättningar.

Stadsdelsträdgårdar är självorganiserade

Att stadsdelsträdgårdar är självorganiserade betyder att de har initierats och förverkligats "underifrån", det vill säga av stadsdelens invånare själva. Detta kan ske mer eller mindre autonomt i förhållande till myndighet, kommun och fastighetsägare. I en sådan trädgård är kommunen minimalt involverad och har lämnat ansvaret att anlägga, bruka och förvalta platsen till medborgarna. Det är brukarna själva, inte kommunen, som odlar och sköter trädgården. Detta är viktigt för att den kreativa processen ska släppas fri och just detta är grunden till att den kan fungera som en experimentverkstad.

Mötesplats och gemensamma beslut

I stadsdelsträdgården odlas både grönsaker och mänskliga möten. Dess kanske främsta uppgift är att vara en mötesplats. Trädgården är öppen och tillgänglig för alla som vill vistas där. Det är en plats där människor möts, träffas och gemensamt brukar marken. Brukarna lär känna varandra, vistas ofta i trädgården och kan till exempel vara sammanslutna i en ideell förening. Gemensamt bestämmer de hur trädgården ska se ut och hur den ska användas, skötas och utvecklas.

I en av trädgårdarna jag studerat finns ett växthus för tomater och ett växthus för människor. Den sociala gemenskapen är oftast det främsta motivet till att engagera sig i en stadsdelsträdgård. En gemenskap som förstärks av att brukarna har ett gemensamt ansvar och tillsammans bestämmer hur trädgården ska användas och skötas. Ett annat starkt skäl att engagera sig är en vilja att kunna äta närproducerade och giftfria grönsaker. På det sättet handlar det lika mycket om social hållbarhet, som om ekologisk hållbarhet. Ytterligare en viktig drivkraft att engagera sig är att trädgården ger möjlighet till kreativt skapande. Det handlar om delaktighet i en stimulerande miljö och ett skapande som ger personlig utveckling, glädje och tillfredsställelse.

Kreativ process kan gynna hållbar utveckling

Att odla och kultivera en plats och få sätta sin prägel på den ger utlopp för människans kreativa och skapande behov. Det praktiska hantverket, att man konkret gör någonting och använder sin kropp och sina händer – och att man gör det i ett samspel med platsen, har stor betydelse. Detta egenhändiga odlande och brukande gör att man blir uppmärksam på vad det är för en slags plats. I brukningsprocessen bildas genuin, lokal kunskap och erfarenhet. Man förstår med hjälp av egna praktiska erfarenheter (Casey 1997).

När människor får chans att skapa och odla växer förståelsen för kretslopp och ekologins förutsättningar. Det uppstår ett samspel mellan människa och plats (Tuan 1974, Olwig 1996, Spirn 1998). Stadsdelsträdgården blir en plats där stadsborna kan återupprätta en direkt kontakt med jorden, odlingen, kretsloppet och livets förutsättningar. Grundläggande i samspelet är att odlarna provar sig fram till alltmer platsanpassade brukningsmetoder. Kunskapen vidareutvecklas efter hand. I samspelet utvecklas en förståelse både för platsens förutsättningar och naturens bärkraftighetsvillkor. I stadsdelsträdgården ges möjlighet för den enskilde att få utlopp för sin kreativa skaparglädje, medan samhället kan dra nytta av de innovativa handlingar som kan gro med dessa förutsättningar.

Stadsdelsträdgården kan, som nämnts, fungera som en experimentverkstad. Där kan man prova sig fram för att hitta brukningssätt och handlingsmönster som passar gemenskapen, platsen och är långsiktigt hållbara. Den kan betraktas som en frizon där inte

myndigheten bestämmer. Här har den enskilda personen rätt och möjlighet att påverka och delta i brukargruppens gemensamma beslut om t ex odling och skötsel. Här har medborgarna möjlighet att praktiskt experimentera och prova olika uttrycksformer och brukningssätt.

När den kreativa processen ges plats och möjlighet att blomma upp, då kan den potential som finns i invånarnas engagemang tas tillvara. Genom den kreativa process som uppstår när människor skapar en plats och tillåts prägla den (Jarlöv 1982), kan handlingsmönster utvecklas som är gynnsamma för en hållbar utveckling. Det är ett sätt att i hållbarhetsdebatten fokusera på potential snarare än hot. Både det gemensamma ansvaret och det praktiska arbetet är viktigt för att få de positiva effekterna. Minskar graden av självorganisering minskar även den nyskapande kreativa processen på platsen.

Sammanfattningsvis krävs följande för att få de positiva effekterna, dvs. nya handlingsmönster som är socialt och ekologiskt hållbara:

- *Gemensam användningsrätt*

Att brukargruppen får lov att bestämma själva, dvs. att det är självorganiserat i förhållande till kommun och myndighet, och att brukarna tillåts prägla platsen.

- *Social gemenskap*

Att brukarna är en grupp, en gemenskap, som tillsammans utarbetar en sedvänja för hur platsen ska användas.

- *Samspel mellan människa och miljö*

Att det finns en platsskapande process, ett samspel mellan människa och miljö, där brukarna genom egenhändigt odlande lär sig att förstå ekologiska processer.

Samverkan mellan medborgare och kommun

Om en kommun vill stimulera att en stadsdelsträdgård ska kunna växa fram, eller planera in en stadsdelsträdgård i varje stadsdel, bör man som planerare och förvaltare vara mycket öppen och flexibel inför det faktum, eller snarare paradox, att man vill stimulera något som är tänkt att vara självorganiserat. Det handlar för kommunen och planeraren om att skapa förutsättningar genom att tillhandahålla plats och visa på möjligheten. Ett första steg är att avsätta en begränsad yta för "fri användning", det vill säga att på en begränsad yta ge utrymme för en självorganiserad stadsdelsträdgård. Vill man ytterligare stimulera att sådana här trädgårdar ska komma till kan kommunen anställa en trädgårdsmästare som kan fungera som inspiratör, odlingskunnig processledare och kontaktperson mellan odlare och kommun. Den trädgårdsmästarkompetens som krävs är mycket bredare än den traditionella odlingskompetensen. Det krävs också pedagogiska och folkbildande kunskaper. När processen väl är igång kan utvecklingen gå av sig själv.

Vill man som medborgare skapa en stadsdelsträdgård kan det vara en fördel att samverka med kommunen. Stadsdelsträdgården har ju ett allmännyttigt syfte. Samarbetet kan bli en win-win-situation för båda parter. Samarbetet kan se olika ut och anpassas efter den specifika platsen och situationen. Det är bra att bilda en förening, dels för att öka chanserna till kontinuitet och lättare kunna överbrygga när någon slutar, dels för att underlätta kontakterna med kommunen. I Slottsträdgården i Malmö har en vänförening bildats och i stadsdelen Seved har odlarna bildat ett odlingsnätverk.

På så sätt kan man också säga att stadsdelsträdgården är en plats för möten mellan brukare och myndighet. Det är en viktig aspekt.

En närmare relation mellan kommunal förvaltning och grupper av medborgare kan stärka den lokala demokratin och öka deltagandet. Det handlar om att ge människor rätt att vara med och bestämma hur de vill använda sin egen närmiljö. Ytterst handlar det om att vara med och forma samhället. I stadsdelsträdgården är det legitimt för invånarna att ta rummet i besittning och använda det på ett friare sätt. Det är tillåtet att påverka och tillsammans med andra forma platsen. I stadsdelsträdgården har medborgarna en större bestämmanderätt över användningen och sätten att bruka än vad dominerande regler och normer anger att man får lov att göra i det offentliga rummet. Dessa miljöer, präglade av självorganiserade invånare, blir komplement till kommunalt planerade och anlagda parker, torg och andra utemiljöer.

Summary

The concept *stadsdelsträdgård* (a community garden in a Swedish urban context) brings together the meaning of two other concepts: self-organisation and landscape, i.e. the social process and the place-making process. In a *stadsdelsträdgård* the users are self-organised in relation to the local authority, attaining a common right of usage. By cultivating organically they develop knowledge of ecological cycles and the condition of the ecosystem. This knowledge becomes incorporated in the shaping of the garden through a process of interplay between the people and the physical landscape. Ideally, this creative place-making process creates a fertile ground for the trying out of new patterns of action for sustainable development. The interplay between community and the physical landscape needs to be recognized, this article argues, as a potentially important dimension of the planning process.

Marie Larsson, Agr Dr, Universitetslektor
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp
marie.larsson@slu.se

Källor

- Aalbers, C. (2002) Contacts through Contracts – Residents Managing Public Green Space in Utrecht. In: *Work Package 4 – The Netherlands Case Studies Houten and Utrecht*. Aalbers, C., Ekamper, T., Tjallingi, S. and van den Top, M. Wageningen: Alterra Green World Research.
- Casey, E. S. (1997) *The Fate of Place: A Philosophical History*. Berkely, CA: University of California Press.
- Delshammar, T. (red.) (2013) *Stadsodling – reflektioner och perspektiv från SLU Alnarp*. LTJ-rapport 2013:31. Alnarp: SLU Alnarp.
- Hillier, J. (2007) *Stretching Beyond the Horizon – A Multiplanar Theory of Spatial Planning and Governance*. Aldershot: Ashgate.
- Jarlöv, L. (1982) *Boende och skaparglädje. Människors behov av skapande verksambet en försummad dimension i samhällsplaneringen*. Avhandling. Göteborg: Chalmers Tekniska Högskola.
- Larsson, M. (2009) *Stadsdelsträdgård. Plats för gemenskap och kreativa processer*. Avhandling. Alnarp: SLU Alnarp.
- Lawson, L. (2000) *Urban-Garden Programs in the United States: Values, Resources and Role in Community Development*. Berkely: University of California.
- Lawson, L. (2005) *City Bountiful. A Century of Community Gardening in America*. Berkely: University of California.
- Olsson, L. (2008) *Den självorganiserade staden. Appropriation av offentliga rum i Rinkeby*. Avhandling. Lund: Lunds universitet.
- Olgwig, K. R. (1996) Recovering the Substantive Nature of Landscape. *Annals of the Association of the American Geographers* 86(4): 630-653.
- Olgwig, K. R. (2005) The Landscape of "Customary" Law versus the of "Natural" Law. *Landscape Research* 30(3): 299-320.
- Spirn, A. W. (1998) *The Language of Landscape*. New Haven: Yale University Press.
- Spirn, A. W. (2005) Restoring Mill Creek: Landscape Literacy, Environmental Justice and City Planning and Design. *Landscape Research* 30(3): 395-413.
- Tuan, Y-F. (1974) Space and Place – Humanistic Perspective. *Progress in Geography* 6: 211-252.

■ I stadsdelen Seved i Malmö finns denna kvartersträdgård, som samordnas av den ideella föreningen Odlingsnätverket Seved. Odlingen uppfyller de kriterier som definierar en stadsdelsträdgård. Foto: Marie Larsson 2013.

Living in a weedy future: insights from the garden

Lesley Head

On a hill close to the centre of Wollongong, New South Wales, remnant stands of spotted gum (*Eucalyptus maculata*) are protected in a small formal reserve and in some private gardens. Three different householders living on different sides of that hill represent some of the variability in how Australians understand and experience gardens, nature and weeds.

Lennie and Connie's backyard was dominated by an extensive vegetable garden and chook shed maintaining traditions they brought from Italy more than forty years previously. The productive vegetable garden was meticulously weeded. Lennie had established some small vegetable beds on the adjacent reserve, where he also grazed his rabbits in their mobile hutch (figure 1). He was very careful to protect spotted gum seedlings, which he marked with stakes and tape, and was in active discussions with the local council officers about these activities. In talking about his garden, Lennie did not talk about endangered species but rather about productivity and his family and being involved with the soil. Nevertheless the outcome was ongoing stewardship of a locally endangered species.

On the other side of the hill lived Kris, an environmental scientist. The remnant stand of *E. maculata* and other eucalypts was the reason she bought her block, which contained a number of very large spotted gums (figure 2). She had been actively trying to restore the native vegetation since moving in, by removing 'lawn, trees, azaleas, geraniums... and a whole lot of other pests'.

Further down the hill, in Mira's backyard, the strongest impression for the visitor was of order and tidiness (figure 3). Mira described this area as being like a 'small house', which it was necessary to look after, clean and decorate. When she mowed her lawn or fed her roses, she was loving and nurturing a garden which was 'everything in my heart'. Despite, or perhaps because of, her demanding full time job, her morning routine began with half an hour in the garden. She described this as a time that 'makes me relaxed', when she noted the cycles of plants and their flowering, pulled weeds and planned what needed further tidying.

According to many theories about settler Australian environmental relations, Mira was alienated from nature through taming and domesticating it, and Lennie projected a European ethic onto it, rather than coming to terms with the essence of Australian nature (Head and Muir 2007). Kris's backyard work would be seen as representing the appropriate conservationist response, but because it was done in an industrial city it would be deemed far less important than her professional work in nature protection outside the city. All three backyards would be deemed peripheral to the urgent work of protecting the 'real' nature in remote areas. I have argued previously that such perspectives contain two central rifts; between an immigrant Australian nation and its environment, and between nature and the city (Head and Muir 2007). For more than two hundred years in Australia, the distinction between the city and the bush has roughly paralleled that between culture and nature. When we preserve nature, we preserve it 'out there'.

■ Figure 1. Lennie and Connie are careful to protect spotted gum seedlings, marking them with stakes and tape, and they are in active discussions with the local council officers about these activities. Photo: Pat Muir.

■ Figure 3. In Mira's backyard, the strongest impression for the visitor is of order and tidiness. Photo: Lesley Head.

Each of these three gardeners is in some sense engaging in politics. How is that, and how might we think of the garden as political? In the following discussion I use the examples of weeds¹ in the garden to weave together three aspects of politics.

• *Gardens and the politics of sustainability.*

As the human population becomes more and more urbanized, gardens are embroiled in many debates over urban sustainability. On one hand an urban intensification push would argue that we need to develop high density fortress cities and reduce the 'sprawl' of suburbs. On the other hand the value of gardens and green spaces for human wellbeing is widely recognized.

• *Politics in gardens – weeds & nativeness.*

Some practices towards weeds match up with definitional attitudes towards native or non-native plants; others crosscut them. In practice, weed managers of all sorts separate ideas of belonging (what plants are) from behavior (what plants do). We attend to invasive plants – in our gardens, in our crops – and leave the ones that behave themselves alone.

• *Living in a weedy future – gardens as places of resilience & rupture.*

I discuss some ideas about how weeds and gardens can help us respond to the challenges of the Anthropocene, this period when human activities have become a dominant force in earth surface processes. Weeds to help us understand the contradictions inherent in being humans – in and of nature. Weeds, like we humans, occupy ambiguous space in thinking about nature. We can use this ambiguity to think with.

■ Figure 2. The remnant stand of *Eucalyptus maculata* was the reason Kris bought her block. Photo: Lesley Head.

¹ I use the terminology of weed rather than the more accurate invasive, as it resonated more strongly with the study participants, and emerged during our interview conversations.

The backyard garden study

The original project was a large study of 265 backyard gardens and their 330 owners (some couples and family groups participated). Most of the fieldwork was carried out in between 2002 and 2005, a period of intensifying drought in southeastern Australia. The sample population comprised 122 backyards in Sydney, 119 in Wollongong and 24 in Alice Springs, in areas that spanned the socioeconomic, demographic and ecological variability of each city area. About 90% of the sample was households with detached house and garden, the remaining 10% being apartment or unit dwellers with small courtyards or balconies.

The agency of weeds and invasives

Weeds are commonly defined as plants that are in the wrong place, and that do not belong because they are not native. A large body of scholarship now shows that concepts such as 'nativeness' tell us more about human categories than anything inherent in the plants or their evolutionary processes (see Head 2012 for review). So the point of my argument is not to focus on different definitions of what belongs or does not, rather to examine the range of practices towards weeds. Backyard gardeners like Lennie, Kris and Mira each define weeds differently, but their practices have certain things in common.

Most participants were much more likely to talk about weeds in terms of their invasive qualities than their nativeness per se. Indeed for them a weed is in practice a plant that invades. This is a commonsense understanding borne out of the labour of maintaining a garden, or frustration at not having the time or inclination to do so. Thus Angus talked of weeds as plants that 'run over everything else.' For Jo, an active participant in bush regeneration projects, there was a strong distinction between good and bad exotic plants, separate to their nativeness (Head and Muir 2006, 2007). The bad ones, including Madeira vine (*Anredera cordifolia*) and lantana (*Lantana camara*), are invasive in the bush, while those that sat quietly in the domestic space of her garden (specimen conifers, port wine magnolia, daffodils) are very welcome despite being exotic. Invasive plants were thought of as exerting agency much more commonly than other plants; the agency of weeds is clear, but unwelcome.

Further support for this vernacular view of agency was provided by an in-depth linguistic analysis (Thomson et al. 2006) on a subset of three interviews from different gardener types. The findings show the conditions under which the agency of animals and plants was understood by our human participants. Animals and plants were construed as Agents when perceived as the cause of an unwelcome process or else undergoing something 'natural'. For example the quotes 'They (the magpies) (Agent) are going to go for us' and 'They (weeds) (Agent) make it look more mottled...' indicate unwelcome, agentive processes by a magpie and weeds. The quote 'They (Agent) bear fruit' is an example of a 'natural' agentive process by a tree. In contrast, non-weedy plants were expressed as places or locations where things happen, as in 'Actually people drive on the front lawn' and '...and all the undergrowth around them [roses and lilli-pilllis]'. In general in these interviews, humans are the agents of what goes on. Animals and plants undergo processes or else just 'are' or 'happen'. However, if plants, animals and the physical elements are involved in agency, then typically the impact of their agency is construed as negative. In this way they are held responsible for their action.

The fact that the inanimate world is construed as positive only when it 'behaves' itself is consistent with the frequent concern in the broader sample over matter (e.g. trees, weeds, mess) being 'out of place'. It is tied up with the gardeners' reasons or motivations behind their gardening practices, and their understanding of what belongs in different places.

Practices with weeds

Weeding as tidying

For perhaps the majority of people, but for different reasons, neatness and tidiness are associated with order, beauty and happiness. There are various ways by which tidiness can be achieved, and indeed a variety of perceptions about what constitutes tidiness. For example someone who loves mowing lawns, and a passionate native gardener who removes exotics, are both 'tidying up' in the sense of creating order in their environment. With a few exceptions, we interpreted tidying practices not as the 'domination of nature' often critiqued within the Western psyche, but rather as an expression of a need for order within busy lives and dynamic domestic spaces. Most people wanted a living environment that was clean, safe and tidy, and the reason nature and weeds should stay 'out there' is because of their challenge to those attributes, usually expressed in terms of dirt, danger and/or mess.

The labour of weeding

Thus tidying practices show both negative and positive dimensions, such as those associated with work and guilt. Like housework, there is always weeding to do. The labour of initial weed removal is different from maintenance. Various study participants described the huge task to remove lantana – including with goats and bulldozers – when they moved into their house and garden. The maintenance task is much more painstaking and requires ongoing commitment.

Weeding for vegetable production

Much of what we know about the history of weeds is intertwined with the history of agriculture, which has involved concentrating on some highly productive food plants at the expense of others. Like broad scale agriculture, producing vegetables in backyard gardens usually entails a commitment to removing weeds. (The exception to this is some permaculture gardeners who are happy to let everything go.) In contrast to the general labour of removing weeds in the previous section, the labour of removing weeds so that vegetables can grow did produce satisfaction and pleasure.

Weeding as purification

Kris, who we met in the introduction, was an example of a group we called committed native gardeners or purists. This group tended to express disparaging attitudes towards 'exotic' or 'foreign' plants, and the neighbours who enjoyed them. For them, the importance of natives as 'belonging' was paramount. For some in this group the notion of gardening, with its connotations of planting and humanly assisted productivity, was inaccurate. Rather they saw themselves as restorers of native bushland, or eradicators of weeds that prevent native bushland restoring itself.

Weeding the bush – the practice of spatial purification

Many gardeners, and not just purists, were active in weed removal beyond their fences, seeing different types of nature as belonging in different places. This is a further example of weeding as a spatial purification.

Conflict over weeds – lawn as example

Nothing better exemplifies the conflicting attitudes over weeds than lawn. There was a strong polarity between those who loved lawn and those who hated it. Lawn lovers focused on the sensory pleasures of grass, the pleasure of the labour of mowing and lawn's importance as a play area for children. The desire for lawn was often related to a desire for control and order. Lawn areas were kept pristine and weed free, with some participants talking about crawling around on their hands and knees removing broad leaved plants that marred their green oasis. In contrast, for lawn haters the lawn itself is the weed. They voiced their sentiments in terms of excessive water used, condemning lawns as environmentally unsustainable in the Australian environment.

Trees as weeds

There was some sense that well-established trees cannot be weeds. For example the things that make camphor laurel (*Cinnamomum camphora*) a successful weed also create a spectacular tree. In one household a whole entertaining deck had been built around a camphor laurel, its use changing with the growth of the family. The social life of the tree overrode its weed status in terms of belonging.

Weeding as never finished

There was widespread recognition of the dynamism and constant change in the nonhuman world. For gardeners, the notion that the garden could ever be 'finished' would be incomprehensible.

Towards a more open future

I have sought to examine the weeding practices of backyard gardeners in order to help us think more carefully about what it takes to live with weeds. These gardeners have different definitions of weeds, and a range of attitudes to specific plants and where they belong. This leads to diverse, contradictory and sometimes conflictual practices.

First, in this study plants were most commonly construed as agentive when doing something unwanted. As humans we seem to have least trouble acknowledging plant agency when it is negative. Second, it follows that unwanted plant agency invokes many different types of human response, summarised here as a range of practices including tidying, production, and purification. Third, weed management takes a lot of effort (whether pleasurable or not), invested over the long term. Initial investment and maintenance require different kinds of labour and vigilance. It is a job that will never be finished, but carefully targeted, long-term labour can make a difference. The most successful and contented garden weed managers are comfortable with the fact that plants have a life of their own and do their own thing.

Finally, I argue that we need a more open acknowledgement of the contradictions, edginess and difficult choices that attend contemporary Australia's engagements with nature. The times require us to go beyond the ideal of a pristine past and more honestly face a fraught, unpredictable and surprising future. Resilient, opportunistic, larrikin weeds may be more useful companions on that journey than we can yet imagine – and gardeners who live with them one of our instructors.

Acknowledgements

Thanks to the Australian Research Council for funding (DP0211327 and FL0992397).

Lesley Head, Professor

Australian Centre for Cultural Environmental Research (AUSCCER)

University of Wollongong, Australia

Visiting Professor, University of Gothenburg

lhead@uow.edu.au

Lesley Head is on twitter @proflesleyhead

References

- Head, L. and Muir, P. (2006) Suburban life and the boundaries of nature: resilience and rupture in Australian backyard gardens *Transactions, Institute of British Geographers* NS 31: 505-524.
- Thomson, E., Cleirigh, C., Head, L. and Muir, P. (2006) Gardeners' Talk: a linguistic study of relationships between environmental attitudes, beliefs and practices. *Linguistics and the Human Sciences* 2(3), 425-460.
- Head, L. and Muir, P. (2007) *Backyard. Nature and Culture in Suburban Australia*. University of Wollongong Press.
- Head, L. (2012) Decentring 1788: beyond biotic nativeness. *Geographical Research* 50: 166-178.
- Head, L. (2013) Living in a weedy future: insights from the garden. In J. Frawley and I. McCalman (eds.) *Rethinking Invasion Ecologies from the Environmental Humanities*, London.

Politicising plants

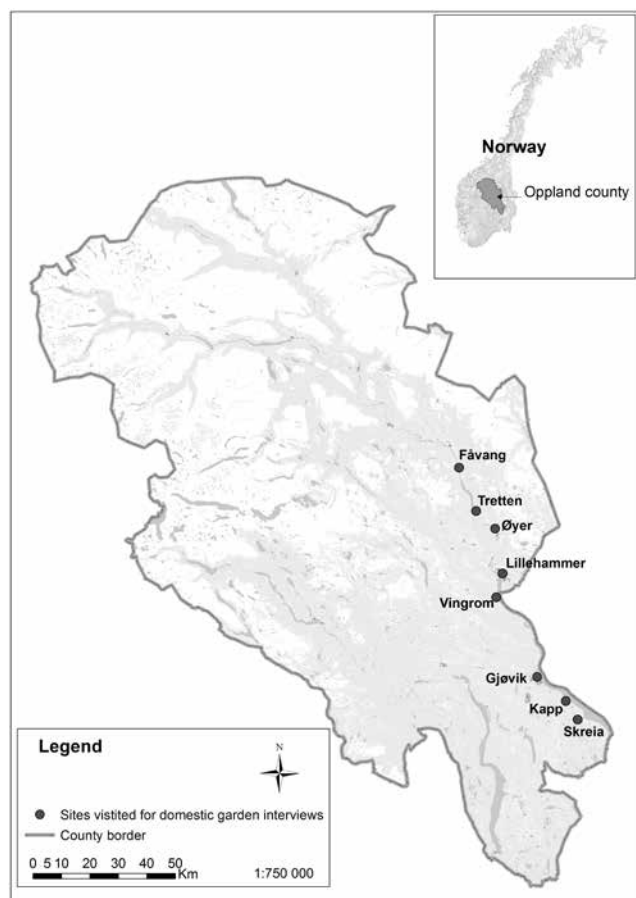
Invasive alien species and domestic gardening

Marte Qvenild, Gunhild Setten & Margrete Skår

Tridgard & politik

Norwegian environmental authorities are currently struggling to communicate with domestic gardeners over the spread of invasive alien plants from gardens threatening native biodiversity and ecosystems. Results from a research project demonstrate that there is a tendency among the environmental authorities to focus on the formal status of plants as either native or alien including their potential to spread and the degree of invasiveness, in their communication. Gardeners appear to be more concerned with plants' attributes such as smell, color and ability to survive. We therefore argue that in order to halt the spread of invasive and unwanted plants environmental authorities need to understand in more detail how gardeners sensuously relate to their plants.

22 domestic gardeners in Oppland county in the south-east of Norway have been visited to talk about plants and environmental politics. This work was part of Marte Qvenild's (2013) doctoral thesis *Wanted and unwanted nature: Invasive plants and the alien-native dichotomy*.

■ Oppland county, including sites for interviews.

In-depth conversations and garden walks gave rich insights into how the gardeners relate to their plants as well as to environmental policies concerning what are now cast as invasive alien species. Oppland is a county with a rather harsh climate, with long and cold winters and short reproductive season. As a result, it is only quite recently that gardeners are experiencing problematic species which have managed to establish. The research in Oppland hence allowed us to explore how this relatively new environmental problem is handled by gardeners. More concretely, it allowed us to explore how ordinary people with interests in plants, and whose garden practices have on the whole not been seen as particularly relevant for the larger environmental debate concerning the spread of species in Norway, are implicated in the spread of invasive species.

Garden plants as a potential environmental problem

The spread of alien plants has been going on since the dawn of agriculture (Diamond 2005). Most of our common agricultural plants like potato and wheat are, in fact, introduced alien species. What is rather recent is, however, a 'new' terminology applied to species, e.g. 'alien', 'native' and 'invasive', and the strong focus on invasive introductions as a severe environmental problem. Through the 1992 Convention on Biological Diversity the world got a common definition of alien species as those species that manage to survive and reproduce outside their natural range. Invasive alien species are further defined as alien species that threaten biodiversity¹. Increased global trade, transport and travel have accelerated over the last two hundred years and have resulted in a dramatic increase in species introductions (Dehnen-Schmutz et al. 2007). Examples of problematic invasive species are many, e.g. the rabbits in Australia are a well-known problem. Another dreaded example is the Formosan termite which is estimated to cost American society \$1 billion per year in damage of property and control measures (Mooney 2005). Plants are getting increasing attention, and as in our case, the spread of invasive alien plants from domestic gardens is representing a threat to native biodiversity as such 'garden refugees' may displace native species, spread parasites and alter ecosystems (Weidema 2000). Alien garden plants may spread in multiple ways such as through seeds, fruits or spores moved by humans, animals, birds or wind. Several problematic species like Japanese knotweed and giant knotweed have established in Norwegian nature as a result of garden waste being dumped in road sides and forest edges. As garden plants are cultivated to fit climatic conditions in gardens and parks they often succeed in surviving in nature as well (Gederaas et al. 2012). As a result, an increasing number of common garden plants are now blacklisted as invasive alien species in Norway. While environmental authorities currently face the challenge of trying to control and eradicate unwanted alien species, a related challenge is how to communicate with people who actually spread the plants.

¹ The full definition of alien species in the Convention of Biodiversity is as follows: "A species, subspecies or lower taxon, introduced outside its natural past or present distribution; includes any part, gametes, seeds, eggs, or propagules of such species that might survive and subsequently reproduce" and invasive alien species is defined as "an alien species whose introduction and/or spread threaten biological diversity" (Available at: <http://www.cbd.int/invasive/terms.shtml>)

'Alien' and 'native' are abstract scientific concepts, which refer to the temporal and spatial belonging of species. It appears that the period of time a species must have existed in a specific area is often arbitrarily defined. In Norway the year 1800 is somewhat randomly selected as baseline in order to distinguish native from alien species. In addition, the mode of introduction is important for whether a species is classified as either alien or native: a species moved by humans is considered alien, while a species which has spread on its own is not. Consequently, it is often impossible to observe whether a plant is alien or native just by looking at it. This contributes to making the status as either native or alien problematic to relate to in domestic gardening. Our research demonstrates that domestic gardeners engage with their plants in sensuous and practical ways where attributes such as smell, color and growth are more important than abstract scientific labels such as alien or native.

A liberal exchange of garden plants

Even though the domestic garden is becoming too important to ignore in fighting the spread of invasive alien species, garden owners in Norway are largely free to do as they please. Importation of horticultural plants to Norway is undertaken according to trade regulations where plant health is more important than geographical origin. Private individuals can for example freely import 3 kg of flower bulbs and 50 packets of seeds as long as the material carries the necessary plant health certificates. Thus, the importation of plant material for private use has thus far largely been regulated according to plant health. At the time of the research the environmental authorities' attempts to halt the spread of invasive alien species thus mainly happened through pleas for precautionary behavior and information campaigns. This might, however, change as the environmental authorities plan to launch a ban on the use and trade of blacklisted species later in 2014.

Most of the gardeners we spoke to participated in informal networks with other gardeners where seeds and plants were exchanged both within Norway and across Europe. According to one gardener, 'There are people from all over the country exchanging plants. I have sent many plants wrapped in milk cartons by mail' (Lina 14 October 2008). Another gardener told us that 'We have collected many perennials during summer vacations (...). We always bring a little spade and get plant cuttings here and there' (Ole 14 October 2008). This rather generous exchange-culture seemed deeply rooted among the gardeners we talked to. We were therefore curious to know how the gardeners defined 'alien', and how they related to their garden plants in their practical gardening.

Alien plants in the garden: exotic and exciting

Most of the gardeners we spoke to knew about the environmental authorities' definition of 'alien' and 'native' species. Still, they did not apply concepts like 'alien' or 'native' to their own garden plants. Many of the gardeners defined an alien species as 'something that is not welcome in Norwegian nature' but emphasized that they did not mind plants that had found their place in Norwegian gardens. A general impression was that most of the gardeners did not necessarily agree that alien meant something negative. Rather, alien could mean exotic and exciting, as illustrated by this gardener: 'I think of alien as something exotic that I see and really want to try out for myself. If I succeed, I am simply overjoyed. (...) I think of that [alien species] as something exciting and positive' (Johanna, 16 October 2008). Instead of categorizing plants according to their 'native or 'alien' status, the gardeners described their plants with terms such as 'fragile', 'dispersive', 'willing' or 'quiet'. To succeed

with a fragile and climatically unfit plant was seen as part of the garden joy: 'In the garden it is exciting if you plant something that absolutely does not belong and is on the limit of surviving' (Anna 3 October 2008).

Invasiveness in plants was mentioned by several of the gardeners as an attribute that made these plants easy to succeed with and therefore something they appreciated. While some gardeners enjoyed taking some risks with dispersive plants as part of the garden thrill, most of them did perceive the loss of control over plants as a worst case scenario. One of the gardeners held that 'I am trying to avoid those [plants] which are too willing. They take over and it is too much work (...). I dig them up and they turn up again. It is an eternal struggle' (Johanna, 16 October 2008). A general impression was that such uncontrolled spread of plants was feared by the gardeners, both inside and beyond the garden fence. So, while succeeding with the exotic and 'unwilling' plants was highly esteemed, keeping the more dispersive plants under control was another highly important garden skill.

Problematic species

While the environmental authorities tend to focus only on invasive alien species as problematic, most of the gardeners did not distinguish between alien or native plants in their practical gardening. Plants that the gardeners wanted to avoid were in fact both long established native plants, like chickweed and goutweed, and black-listed alien plants like knotweed, snap weed and Japanese roses. Particularly problematic were the ones that spread beyond the garden fence. The garden lupine was mentioned by several of the gardeners and appeared to be quite controversial. In Norway, the Directorate of Public Roads has used the garden lupine extensively in order to stabilize soils after road constructions. The result is a massive spread of garden lupine, e.g. along roads, all over Norway.

■ Garden lupine. Photo: Anders Often.

Local meadow flowers have disappeared at locations where the garden lupine has become particularly dominant. In 2007 the garden lupine was put on the Norwegian Black List of Alien species with high ecological risk and the Directorate of Public Roads are still running campaigns every summer to get rid of it. Most of the domestic gardeners were highly critical of these lupines as they were spreading uncontrolled. Still, several expressed that the lupines in their own gardens were not problematic as they could control them. One of the gardeners said: 'I think it is a nice and pleasant plant early in the season. (...) It is a flower that brings joy as long as one manages to control it. [Yet] We hear about people who struggle with it taking over' (Anita 3 October 2008). So, as long as the lupines were kept under control, they were largely accepted.

Precautious gardeners

As stated, our research largely demonstrates that the gardeners did not relate to the abstract concepts of alien and native in their practical gardening. Plants' attributes and their own abilities as gardeners to control them were far more important. Yet, invasiveness or 'willingness' was of great concern to most of the gardeners, and several told us that they had stopped swapping plants on flea-markets and started to take other precautions like removing soils to avoid unwanted invasive plants or vermin. Some of them also kept plants in carefully controlled environments for some time before planting them in the garden. One gardener said that 'Due to slugs and vermin I am not too enthusiastic about plant flea-markets anymore' (Susanne 3 October 2008). This illustrates a general impression we got from talking to the gardeners, namely that they started to take precautions when they experienced that plants and vermin became difficult to keep under control.

Conclusion

Despite the environmental authorities' warnings about the threat posed by invasive alien plants, the gardeners we spoke to engaged with plants in sensuous and practical manners, i.e. they enjoyed the smells and colors of the plants, in addition to appreciating the plants' abilities to grow and adapt to local environmental conditions. As a consequence, they perceived 'alienness' and 'nativeness' in alternative ways compared to the definitions of alien and native as applied by the environmental authorities. Being alien did not necessarily equate something negative for the gardeners, as alienness also could mean exotic, exciting and something fun to succeed with. While the gardeners were not particularly concerned with categories like alien or native, they cared about invasive attributes in plants. Dispersiveness or 'willingness' in plants was esteemed as long as the gardeners were able to keep the plants under control. When the plants became 'unruly' the gardeners started to take precautions concerning both native and alien species. We want to argue, then, that, there is unexplored potential for the environmental authorities to support the precautionary measures taken by domestic gardeners to control both native and alien invasive species, including understanding gardeners' emotional attachments to the garden as a space for sensory experiences.

Marte Qvenild, Fil. Dr,
Department of Geography,
Norwegian University of Science and Technology, Trondheim,
and Norwegian Institute for Nature Research, Oslo
marte.qvenild@nina.no

Gunhild Setten, Professor,
Department of Geography,
Norwegian University of Science and Technology, Trondheim,
gunhild.setten@svt.ntnu.no

Margrete Skår, Fil Dr,
Norwegian Institute for Nature Research, Lillehammer,
margrete.skar@nina.no

References

- Dehnen-Schmutz, K., Touza, J., Perrings, C. & Williamson, M. (2007) A century of the ornamental plant trade and its impact on invasion success. *Diversity and Distributions* 13:5, 2007, 527–534.
- Diamond, J. (2005) *Guns, Germs and Steel. The Fates of Human Societies*. New York, London: W.W. Norton & Company.
- Gederaas, L., Moen, T.L., Skjelseth, S. & Larsen, L. K. (eds.). (2012) *Fremmede arter i Norge – med norsk svarteliste 2012 [Alien species in Norway – with Norwegian Black List]*. Trondheim: Norwegian Biodiversity Information Centre.
- Mooney, H. A. (2005) Invasive Alien Species: The Nature of the Problem. Mooney, H. R., Mack, R. N., McNeely, J. A., Neville, L. E., Schei, P. J. & Waage, J. K. (eds.) *Invasive Alien Species – A New Synthesis*, SCOPE 63, 1–15. Washington, Covelo, London: Island Press.
- Qvenild, M. (2013) *Wanted and unwanted nature: Invasive plants and the alien-native dichotomy*. Doctoral theses, 2013:152. Trondheim: Department of Geography, Norwegian University of Science and Technology, NTNU.
- Weidema, I. R. (ed.) (2000) Introduced Species in the Nordic Countries. *NORD* 2000:13. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.

This paper is based on the following journal article: Marte Qvenild, Gunhild Setten & Margrete Skår (2014) Politicising plants: Dwelling and invasive alien species in domestic gardens in Norway. *Norsk Geografisk Tidsskrift Norwegian Journal of Geography*, 68:1, 2233, DOI:10.1080/00291951.2013.870599

Potato onion

The missing link to onion cultivation in the past?

Matti Wiking Leino & Jenny Hagenblad

Historical onion cultivation is well recorded and mentioned already in the earliest written Scandinavian documents, contrasting the absence of archaeological finds of onions. However, a clonally propagated onion would leave no seed remains. In this article we suggest the potato onion as the onion species of historical Scandinavian gardens and give historical and biological reasons supporting this.

Historical onion cultivation

Onions (here in the sense of edible *Allium* spp.)¹ belong to a small group of crop species that are mentioned already in the earliest written sources in Scandinavia. The old Norse word “laukr”, meaning onion or leek is common in the first poems and sagas and is also found in idioms such as “ættarlaukr” (meaning “best man of a family”) or “blóðlaukr” (meaning “sword”) (Zoëga, 1910). Law texts indicate that onions were considered valuable and important. In the 13th century Norwegian Law of the Frostathing stiff penalties for onion theft are provided: “If a man enters another man’s onion patch or angelica patch, he shall have no compensation though men strike him and beat him and take away all that he wears or carries”. Also the Swedish Medieval law texts mention onions among a very limited number of horticultural crops: peas, beans, turnips, cabbages, apples and onions (see e.g. Västmannalagen, Manhelgsbalken XXVI; Västgötalagen Lydekini excerpter 123; Holmbäck & Wessén, 1933–1946).

There is evidence of Vikings bringing onions on their ships during long-distance sea travel. Robertson (1978) speculates that the onions, rich in ascorbic acid, were eaten to prevent scurvy. Indeed, traces of scurvy is far more common on skeletons of Icelandic and Greenlandic Vikings, from Northern islands where onions do not thrive, than on skeletons of Scandinavian Vikings. The Arab Ibn Fadlān, meeting with Swedish Vikings along the Volga river 921–922 AD, writes about the ship cargo containing onions. These onions were not only eaten, but also used in funeral rituals (Wikander, 1978, p. 64–67).

In contrast with the plentiful historical records of onion stands the absence of archaeological remains. The last decade of garden archaeology has dramatically increased our knowledge on horticultural crops cultivated in Iron Age and Medieval Northern Europe (see e.g. Heimdahl, 2010). Today, we know that a plenty of herbs, medicinal plants, fruits and vegetables were cultivated already before the establishment of monasteries in Scandinavia. Archaeobotanical analyses are based on remains of seed, the plant part that preserves the best in the soil. Thus, annual crops and species that produce a wealth of seed that preserves well, e.g. have a hard seed coat, will be over-represented. In opposite, biennial crops which would require an active seed production, e.g. parsnips, turnips, cabbages and onions, would be underrepresented. Seeds from the first three groups are nevertheless found to some extent, whereas onion seed are almost never found (see e.g. Karg, 2007, p 183; Heimdahl, 2010).

What onion species were likely cultivated?

The historical sources never mention what onion species that were grown. The two main species under cultivation of today, bulb onion (*Allium cepa*) and leek (*Allium ampeloprasum*) are often suggested. However, although bulb onions and leek can be cultivated in large parts of Scandinavia, seed production is very difficult. Mature seed of leek and bulb onion is only obtained under very long growing seasons (Lundberg 1775, s 22–24; Lundén, 1919–20). If these species were indeed cultivated in Iron Age and Medieval Scandinavia, they were likely raised from imported seed, which would also explain absence of seed remains. We know, for example, that leek seed was imported from Italy in the 17th century (Rålamb, 1694, p. 14). Bulb onions store well, which would make them a favourable choice to leek that cannot be stored for long, especially not on ships.

An alternative hypothesis for the absence of archaeological onion seeds would be the cultivation of a clonally propagated onion species. Likely species could then be garlic (*Allium sativum*), chives (*Allium schoenoprasum*), Welsh onion (*Allium fistulosum*) or wild species such as sand leek (*Allium scorodoprasum*) and ramsons (wild garlic, *Allium ursinum*). However, these species have all low yield, pungent taste and, with the exception of garlic, poor storage capacity.

The potato onion

A seldom recognized species, but one that would meet the criteria of easy cultivation and propagation, good yield, taste and storage capacity is the potato onion (*Allium cepa* Aggregatum- and Solanum-Group). The potato onion is clonally propagated and rarely flowers and set seed under Nordic climatic conditions. The name probably refers to the similarity of potato propagation. Cloves of potato onion are planted in the spring and in early autumn a cluster, normally around ten, onions can be harvested.

■ Cloves of potato onion are planted in the spring and in early autumn a cluster, normally around ten, onions can be harvested. Photo: Matti Wiking Leino 2006.

¹ Scientific names throughout the text are according to Aldén et al. (2009).

It grows quickly and is hardy even in Northern Scandinavia. Furthermore, the potato onion is known for extreme storage capacity, it stores well over a winter but can even survive a second year under favourable conditions (Nygårds & Leino, 2013, p. 157).

Reliable historical sources for the cultivation of potato onion are difficult to find. This is partly due to extensive word confusions (see below), to a certain extent due to the fact that potato onions seem to have been a low status crop, grown by peasants and rarely described in garden literature aiming for manor households. One interesting exception is several reports from Dalarna, where the potato onion is associated with a peculiar habit of eating onions in the church to stay awake during discourse (Bergman, 1976). This custom was described already by Linnaeus in 1734 as well as Hans Christian Andersen and Arthur Hazelius in the mid 19th century, who considered it “a barbarian practice”. Linnaeus also describes the cultivation practice of potato onions in containers, so called “plantlavar” (Linné, 1953 [1734], p. 48).

An onion known by many names

The name potato onion can obviously not be older than the introduction of potatoes in the 18th century. In Dalarna the onion was often called “vitlök” (Bergman, 1976), which in common language is the word for garlic, leading to much confusion of the species

grown. In August Lyttkens’ (1981, [1904], p 1307-1310) list of Swedish plant names a dozen names for the potato onion is mentioned, e.g. midsommarlök (midsummer onion), klyftlök (clove onion) and jakobslök (Jacob’s onion). Most common and oldest seems to be the name johanneslök (John’s onion). Lyttkens differentiates between potato onions and shallots, but the alternative names for the respective type indicate that the distinction is not clear. Aldén et al. (2009) also differentiate between potato onions and shallots, but admit that the borders are unclear.

Older Swedish garden literature (see e.g. Rålamb 1694, p 26; Dalman 1728, p 129) often suggest autumn planting of shallots and johanneslök. This contrast present day practice of spring planting (Nygårds & Leino 2013, p 149-162) and thus dispute whether the authors actually refer to the same type of onions as we today call shallots or potato onion. Practical trials with autumn planting of potato onions would be needed to test if it is at all possible and clarify the matter of what onions are referred to. Autumn, or early spring, planting would in any case permit harvest of onions as a spring green vegetable and not only as mature bulbs. Fresh green harvest is mentioned by Dalman (1728, p 129) and also explains the onion-eating in church at midsummer time in Dalarna. Also, in Mattioli’s famous “Kreuterbuch” (1611, p 170d) the shallots are illustrated harvested fresh green.

■ Potato onion. Photo Matti Wiking Leino 2011.

■ In Mattioli’s “Kreuterbuch” the shallots are illustrated harvested fresh green. Mattioli, 1611, p 170d.

Diversity and preservation of potato onion in the Nordic countries

The Nordic genebank (NordGen), as well as gardening NGOs and National crop biodiversity programs have been gathering locally cultivated vegetables the last decades. NordGen stores most of these accessions and the present collections of locally cultivated onion cultivars includes 11 garlic accessions, 12 Welsh onion accessions, 89 potato onion accessions but no leek or bulb onion accessions (NordGen, 2014-05-22, www.nordgen.org). Although these figures do not necessarily mean that potato onions was the dominating onion species in pre-history, they do tell something about the ease by which the potato onions can be maintained and propagated compared to the other species. Long forgotten by scholarly gardeners, cultivation of potato onions has continued in small-scale cultivation in the countryside to present day.

The potato onions have been gathered from all Nordic countries except Iceland and are distributed from southern Denmark to northern Norway. In Finland the potato onion seems particularly common, although not all clones are presently included in NordGen. Our research group has recently performed molecular genotypings of the Nordic potato onions. Preliminary results show that many accessions appear to be identical clones. This is not very surprising for a clonally propagated species, but more surprising is that the same clones can occur in all Nordic countries. Evidently, some popular clones have become geographically wide-spread through clove sharing. The local accessions are alternately called potato onions and shallots, but these groups are not genetically distinguishable. Neither are the Nordic potato onions similar to modern shallots. In spite of many identical clones, a large number of genetically unique potato onions are present among the Nordic material. Where do these come from, given that no sexual reproduction occurs in Fennoscandia? The tracks lead eastwards to Russia, where potato onions were cultivated in growth rotations with seed propagation (Lundén, 1919-20, p 398). When and how the potato onion came to the Nordic will be the topic for future research.

Matti Wiking Leino, docent, forskarassistent
Nordiska Museet, Sveriges lantbruksmuseum, Julita
IFM-Biologi, Linköpings universitet
matti.leino@nordiskamuseet.se; mattil@ifm.liu.se

Jenny Hagenblad, docent, lektor
IFM-Biologi, Linköpings universitet
jenny.hagenblad@liu.se

References

- Aldén, Björn, Ryman, Svengunnar & Hjertson, Mats (2009) *Våra kulturväxters namn: ursprung och användning*, Stockholm: Formas.
- Bergman, Ingrid (1976) Att äta lök i kyrkan Ett barbariskt bruk, *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, 99:27-29.
- Dalman, G. T. (1728) *Den färdige trädgårds-mästaren, eller Nödige wettenskaper för träd-kiöks-humble- och orangerie-gårds arbetare, allom dem til tjenst som äro älskare deraf, och willia sig i sådane saker närmare kunnoge giöra, lemnat af G.T. Dahlman. Stockholm, tryckt hos Benj. Gottl. Schneider. Åhr 1728*, Stockholm.
- Heimdahl, Jens (2010) Barbariska trädgårdsmästare. Nya perspektiv på hortikulturen i Sverige fram till 1200-talets slut. *Fornvannen*, 2010, 105:265-280.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias (red.) (1933-1946) *Svenska landskapslagar*. Stockholm.
- Karg, Sabine (ed.) (2007) *Medieval food traditions in Northern Europe*, Copenhagen: National Museum of Denmark.
- Linné, Carl von (1953) [1734] *Linnés Dalaresa: Iter Dalecarlicum; jämte Utlandsresan = Iter ad exteros; och Bergslagsresan = Iter ad fodinas: med utförlig kommentar*, Stockholm: Geber.
- Lundberg, Peter (1775) *Den swenska frö-samlaren, eller Kärt under rättelse, om allehanda trädgårds-fröns producerande under vårt swenska klimat; trädgårdarnes tillstånd sedan år 1740. Ett nytt planteringssätt, med åtskillige sorter kärnstammar; några swenske och för hälsan tjenlige krydder, så wäl som några uplysningar, som befästa mitt förra werk, trädgårds-praxis kallat. M.m. Sammanskrefwen och med hans kongl. maj:ts allernädigste privilegio utgifwen af Peter Lundberg. ... Stockholm, tryckt: hos Lars Wennberg, 1775*, Stockholm.
- Lundén, Ossian (1919-1920) *Köksväxtodling: handbok i köksväxternas odling för trädgårdsodlare och trädgårdsundervisningen i Finland*, 2., genomsedda och tillök. uppl., Stockholm: Norstedt.
- Lyttkens, August (1981) [1904] *Svenska växtnamn*, Facs.-uppl., Lund: Ekstrand.
- Mattioli, Pietro Andrea (1611) *Kreutterbuch desz hochgelehrten vnd weitberühmbten Herrn D. Petri Andreae Matthioli, jetzt widerumb mit vielen schönen newen Figuren, auch nützlichen Artzeneyen, vnd andern guten Stücken, zum dritten Mal ausz sonderm Fleisz gemehret und verfertigt, durch Joachim Camerarium Sampt dreyen wolgeordneten nützlichen Registern der Kreutter Lateinische und Teutsche Namen, und dann die Artzeneyen, darzu dieselbigen zugebrauchen innhaltend. Beneben gnugsamem Bericht von den Distillier und Brennöfen Gedruckt zu Franckfurt am Mayn, bey Nicolas Hoffman in Verlegung Jacob Fischers. M. DC. XI.*
- Nygårds, Lena & Leino, Matti Wiking (2013) *Klint Karins kålrot och Mor Kristins böna. Om Fröuppropets kulturarv*. Alnarp.
- Robertson, David (1978) Attitudes toward nutrition and health in the Ancient North. *Southern medical journal*, 1978, 71:1562-1566.
- Rålamb, Åke (1694) *Utaf adelig öfning een handbook, som lærer huru een adelsman rätt kan låta bruka een kiökz-gård och alla handgrep till at rätt såå plantera alt hwad där uti hörer, samt ett memorial för en trädgård-mästare huru han alla salater och många slags grönkåbl uhr kökz-gården samt af willa fälltet skal weta at hempta*, Stockholm.
- Wikander, Stig (red.) (1978) *Araber, vikingar, varingar*, Nyhamns-läge: Sv. humanistiska förb.
- Zoëga, Geir T. (1910) *A Concise Dictionary of Old Icelandic*. Minneapolis, New York.

Taking a walk in a Roman villa garden

Affirming social status and entertaining guests

Hedvig von Ehrenheim

During the Roman Principate, the villa gardens of the upper classes became stages for entertaining guests. The sculptures of the gardens in all probability reflect this social interplay.

In the Early Republic gardens were considered places of hard work, and they were mostly used for growing useful plants, but in the Late Republic they became a means by which you could present your social status (e.g. Cic. *Att.* 1.13.6). In the days of Cicero, the upper classes were expected to perform civil duty, *negotium*, and the *otium* thus served as a counterpart. During the Principate, however, the *negotium* of the Roman aristocracy became less and less desirable. This led to the creation of a new concept of *otium*, the *studiosum otium*, which was presented by Pliny (*Ep.* 1.22.11) and Seneca (*De otio*) amongst others. Alongside this transformation of the Roman cultural concept of *otium*, the rustic farms of the countryside received a makeover. In the newly fashioned luxurious villas, the Roman elite devoted themselves to life's comforts. Whereas previously, during the Republic, friends and clients could be received inside the city of Rome, during the Principate too much of a display of power by the aristocracy could have been problematic. In their villas, though, the elite could buy and display luxurious goods and hold banquets without risking suspicion that they were competing with the emperor.

The Roman garden became a stage for relaxation, an area of refreshing coolness in the summer heat, and as an extended space of the villa itself it was used for entertaining guests. I believe that the choice of garden sculptures would probably have reflected the social interplay of those spaces. The sculptures could demonstrate the owner's culture and wealth, as well as to amuse and stupefy the guests. My project aims to highlight the visual themes in large Roman villa gardens of the Republic and early Imperial period that might reflect guest entertaining and may have given rise to amusement and generally pleasant associations among those guests walking or dining in the gardens. The basis of power of the Roman aristocracy was the social networks of family, friends, clients, and freedmen. Pliny illustrates this by writing that, if grading the importance of activities that he pursues, the demands of friendship comes first; second are the obligations to the state; and, in third place, his own intellectual growth, or, as he puts it, intellectual conversation (Plin. *Ep.* 1.9.2).

Thus, the Roman villa garden and its sculptural decoration were probably planned visually for the guests who would be invited there. Social standing was upheld primarily by wealth and sumptuous receptions, but these alone would not have been sufficient – some education had to be thrown into the mix, as the satirical portrait of the homo novus Trimalchio illustrates (Petronius, *Cena Trimalchionis*, *passim*). Thus, the standard view of aristocratic guest entertaining at the great houses in the towns and in the country is that the scenes set for these receptions were scenes of education, good taste, and athletics. At these receptions, a knowledge of Greek literature was important and beautiful sceneries were to be admired. Many examples from the ancient literature attest to the importance of large, and numerous, dining halls at these large vil-

las, and during the summer dining in the gardens was also popular. Furthermore, the fantastic and imaginative were part of the show of wit and culture possessed by the owner of the villa. Pliny, for instance, describes in detail the architectonic marvels of a garden dining-space in which he has invested a considerable sum of money, clearly to amaze his friends (Plin. 5.6.36–40). This shows that Pliny had a social position to maintain, and that he did so by giving exquisite dinners at his countryside villas.

In garden sculptures of the elite estates, we find, of course, Greek masterpieces and portraits of famous men, which reflected the owner's good taste and education. But many activities that may belong to the sphere of relaxation, amusement and fun, just as would be expected when entertaining guests, also took place at these estates. Many Roman villas were embellished by images of theatre masks, either painted on murals or as part of the sculptural decoration; these were often in the gardens. Also, statues of actors with their masks were set up in the villa gardens. Comedy and dance performances at dinner parties seem to have been standard entertainment in these circles (e.g. Plin. *Ep.* 9.36, 4–4). Some Romans may even have had their own troop of actors to entertain them, and pantomime was especially popular (e.g. Plin. *Ep.* 7.24, esp. 3–5). Pantomime was a theatrical form that was recommended by Plutarch as entertainment at symposia (Plut. *Symp.* 7.8.3). It was very popular with both the high and low of Roman society and might be described as a dance performance to the accompaniment of music, where one actor would, using his body, tell a story, switching masks so as to portray the different characters. The obvious and acrobatic dance poses of many of the statues of satyrs and nymphs in the villa gardens may suggest that inspiration was taken from mime artists, or at least that the choice of sculptures in the villas was influenced by a love of acrobatic dance performances. T.P. Wiseman has argued that Roman society was reflected in the stage performances of mimes, who were often accompanied by dancing actresses dressed as nymphs and actors in the guise of satyrs (Wiseman 2011, 213–230). To associate sculptures of nymphs and satyrs with actors may thus have been one way of perceiving them. Satyr plays (the interlude between Greek tragedies at the festival of Dionysos) were known to have been enacted in the Roman Republic, strengthening the tie between satyrs and theatre (Vitruvius 5.6.9, 7.5.2; Horat. *Ars poetica* 220–250; Cicero, *ad Q. fratrem* 2.16.3 (July, 54 BC)).

In previous research, the satyrs of Roman gardens have been categorized as 'creatures of the wild', thus forming a contrast with the 'civilized life' which was thought to be represented by sculptures of philosophers and famous authors (Pandermalis 1971). It is more likely, however, that the sculptures gave rise to a number of associations. To see them as inhabitants of the forest and followers of Dionysos was one way of viewing them, but they probably also mirrored human behaviour (Lada-Richards 1995).

The villa gardens were not only embellished with satyrs and nymphs. A joy of any Roman's life was the presence of children and their games. In Roman villa gardens many sculptures of children were present: children engaged in children's games, children

playing at being adults, and children portrayed as mythological figures, Hercules for instance. Another group of sculptures found in the Roman gardens were copies of Hellenistic masterpieces of old people. Recent research has hypothesized that old age and other people's misery was a source of amusement in Roman culture. To laugh at old age and illness is certainly not what children are taught today, and thus this source of merriment is culturally bound to ancient times. According to an ancient anecdote, the fourth-century painter Zeuxis laughed so violently at one of his own paintings of an old woman that he collapsed and died from laughter (Festus, s.v.). The story does not question why Zeuxis laughed, and so old age would likely have been considered funny, or at least, old age in women.

Having comedies read at dinners in Roman villas, and displaying actors and revelling satyrs displayed in the gardens may have been two ways for the Roman aristocrat to indulge in relaxation and entertain their guests. Indeed, when Dionysos of Halicarnassus, in the age of Augustus, writes about how actors dressed as satyrs were put in front of an aristocratic funeral procession, mocking the serious display of ancestry and grief with the sicinnis dance (Dion. Hal. *Ant. Rom.* 7.72.12), he indicates that Roman aristocracy knew well how to balance manly *dignitas* with the burlesque.

So why would a Roman host seek to entertain his guests and make them laugh? The villas were a social arena for the wealthy Romans who commissioned the garden sculptures – an arena which was used for socializing in the context of group meals. The Dionysian sculptures that allude to wine fit well within this social norm, as well as the themes of myth and theatre, when we take into account how important spectacles were to the Romans. Different theories on the function of laughter have been presented over the years, starting with Plato. A recent broad view of the function of jokes and laughter in human culture has been presented by Ted Cohen and Michael Cundall. Cohen boils down humour to essentially a

social thing that rarely occurs in solitude but most of the time with a group. Furthermore, the *context* of the joke is essential to be able to understand it; every group plays on its own set of values and 'likes' in making the joke. The villas, gardens, and sculptures served to maintain the host's social status and authority, but sculptural themes, which were meant to arouse laughter and provide associations with jokes, since merriment would bond the group together, were also presented here.

Hedvig von Ehrenheim, Fil Dr

Institutionen för arkeologi och antik historia,

Uppsala universitet

hedvig.vonehrenheim@arkeologi.uu.se

References

- Cohen, T. (1999) *Jokes: Philosophical thoughts on joking matters*, Chicago.
- Lada-Richards, I. (2007) *Silent Eloquence: Lucian and Pantomime Dancing*, London.
- Pandermalis, D. (1971) 'Zum Programm der Statuenaustattung in der Villa dei Papiri', *AM* 86, 173–209.
- Wiseman, T.P. (2008) *Unwritten Rome*, Exeter.

Ancient sources

- Cicero, *Epistulae ad Atticum*.
- Cicero, *Epistulae ad Quintem fratrem*.
- Dionysius Halicarnassensis, *Antiquitates Romanae*.
- Festus.
- Horatius, *Ars poetica*.
- Petronius, *Cena Trimalchionis*.
- Pliny, *Epistulae*.
- Plutarchus, *Symposium*.
- Seneca, *De otio*.

■ From the J. Paul Getty Museum: The reconstructed garden of the Villa dei Papiri. Photo: Bobak Ha'Eri, Wikimedia Commons.

Stadsodling i ett arkeologiskt perspektiv

Trädgårdsarkeologi ger ny syn på livsmiljön i historiska städer

Annika Nordström

På senare år har flera arkeologiska undersökningar förändrat synen på livsmiljön i våra historiska städer. Förut trodde vi att stadsbor var helt beroende av den omgivande landsbygden för sin livsmedelsförsörjning. Idag vet vi att det var mycket vanligt med odlingar inne i städerna.

Undersökningarna har visat att stadsbornas trädgårdsodlingar ofta anlades när staden byggdes ut – oavsett om det var under medeltiden eller under senare tid. I de allra flesta fall placerades trädgården längst bak på tomten. I bland annat Skänninge, Norrköping och Linköping har till och med hela tomter insprängda mellan husen avsatts för odling. Stadsbornas trädgårdar innehöll också en mängd olika växter; odlingarna verkar ha varit både viktiga och ekonomiskt nödvändiga för vardagslivet.

Artiklar

■ Ett exempel på hur det såg ut på en stadsgård under 1600-talets andra hälft. Den bakre delen av tomten, från gatan sett, har nyttjats för odling. Här kan vi även se en avfallsbinge och en hägnad som utgjort tomtgränsen. Centralt inom tomten syns rester av ett hus. Kulturlagren närmast gatan var i detta fall förstörda av moderna ledningsdragningar. Foto: Ebba Knabe, Riksantikvarieämbetet, UV Öst.

Odlingarnas rumslighet

Odlingsmarken kunde ibland vara mycket stor, upp till en tredjedel eller till och med halva stadsgårdstomten. Odlingarna var slutna rum, avgränsade av grävda diken, plank eller flätverkshägnader. Vattentillgången var förstas viktig, vi hittar ofta brunnar nära odlingen. Trädgårdsodlingarna präglades av rätvinklighet och regelbundenhet. I både medeltida trädgårdar och i trädgårdar från något yngre tidsperioder, har vi påträffat rektangulära odlingsbäddar. Vanligen är de drygt en meter breda. I Linköping har det funnits odlingsbäddar som har varit fem meter långa, men längden har troligen varierat. Bäddarna har legat i parallella rader, med gångar emellan. I Norrköping har vi hittat trädgårdsgångar med beläggning av träflis och avtryck av småsten, vilket visar att gångarna har varit stensatta. Förutom trädgårdar och kålgårdar har vi i 1700-talets Norrköping även undersökt omfattande tobaksodlingar, vilka ibland sträckt sig över flera tomtgränser.

Många olika växter

Trädgårdarna verkar ha brukats med spade och den stora mängden hushållsavfall i odlingslagren visar att komposterat material har tillförts odlingarna. Intill odlingarna ligger ofta komposter eller avfallsbingar. Såväl trädgårdsodlingarna som tobaksodlingarna har gödslats med kreatursdynga och i vissa fall även mänsklig avföring. Den senare tycks i första hand ha använts i tobaksodlingen.

Växtmaterialet, som identifierats genom makrofossilanalyser, visar att det redan under medeltiden bör ha odlats många olika växter i stadsgårdarna. Bland dem som använts i matlagningen kan palsternacka, kål, lök, persilja, dill, salvia, fänkål och fläder nämnas. I materialet från stadsgårdarna finns även medicinalväxter, som till exempel hjärtstilla, bolmört och skelört. Den omfattande tobaksproduktionen under 1700-talet i Norrköping har redan nämnts, men redan under sent 1500- och tidigt 1600-tal odlades tobak. Sannolikt har den odlingen haft ett medicinskt syfte, till skillnad från den senare, närmast industriella, produktionen av tobak.

En ny bild av staden

Genom studiet av stadsrummets odlade delar har vi fått en ny och delvis annorlunda bild av de äldre städernas livsmiljö. Vi kan nu också fundera över frågor som rör sig mellan det praktiska och det njutbara, mellan ekonomi, trädgårdsskötsel och kulturell symbolik. Till skillnad från vad man tidigare trodde visar de senaste årens undersökningar att trädgårdsodlingen i städerna var en del av den urbana kulturen. De var ett viktigt inslag redan när städerna anlades, oavsett om de byggdes ut på medeltiden eller senare. Att städerna var beroende av landsbygden för sin försörjning, verkar snarare vara ett helt modernt fenomen. Vi har även sett att odlingarnas placering inte har ändrats under tidernas lopp. Att trädgårdarna lades undanskymt, längst bak på tomten kan grunda sig i den medeltida, kristna föreställningen om trädgården som ett symbolfyllt, privat och slutet rum. Rent konkret innebar det tillbakadragna läget att odlingarna även var skyddade bakom bostadshusen, plank eller andra hägnader. På så vis skapades ett fördelaktigt mikroklimat för stadsbornas alla växter.

Källor

Lindberg, Sofia, med bidrag av Annika Konsmar, Annika Nordström & Karin Lindeblad (2012) *Från stadsjordar till stadsgårdar. 1600-och 1700-tal i Norrköpings södra utkant*. UV rapport 2012:186. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Lindeblad, Karin & Nordström, Annika (2014, i tryck) Trädgårdsarkeologi i medeltida och tidigmoderna städer. *NTAA – Nordiskt Nätverk för Trädgårdens Arkeologi och Arkeobotanik*. Sveriges lantbruksuniversitets skriftserie: Landskap Trädgård Jordbruk (i tryck) Alnarp: SLU Alnarp.

Nordström, Annika & Heimdahl, Jens (2012) med bidrag av Britt Ajneborn. *Trädgårdsarkeologi i kv Lyckan. Arkeologisk förundersökning och särskild arkeologisk undersökning*. UV rapport 2012:180. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

■ Fläderfröer i odlingslagret i kvarteret Lyckan, Norrköping. Det är sällsynt att fröerna är så välbevarade så att vi kan uppfatta dem med blotta ögat, utan makroskopisk analys. Foto: Karin Lindeblad, Riksantikvarieämbetet, UV Öst.

Annika Nordström, arkeolog
Riksantikvarieämbetet UV Mitt
annika.nordstrom@raa.se

Artiklar

■ En nutida stadsgård i Arboga kan ge en föreställning om hur bakgårdarna i våra svenska städer såg ut för inte allt för länge sedan. Trädgårdsodlingarna var privata och slutna rum som helt säkert var en viktig del av stadsbornas ekonomi men som också tillförde sina brukare färgprakt, smak- och doftupplevelser. Foto Lena Beronius Jörpeland, Riksantikvarieämbetet, UV Mitt.

Primus for levende samlinger

Standard for innsamling, dokumentasjon og formidling

Mari Marstein

Høsten 2013 ble det til Kulturrådet i Norge levert et forslag til standard og kravspesifikasjon for forvaltning og dokumentasjon av levende samlinger ved kulturhistoriske museer. Forslaget er en fortsettelse av et arbeid som ble påbegynt ved Upplandsmuseet i Sverige.

Formål

Kulturrådet er ansvarlig for arbeidet med samlingsforvaltning ved norske museer, og de bevilger støtte til utviklingsarbeid. Formålet med vårt prosjekt var å få et funksjonelt forvaltningsverktøy for levende planter, dyr, landskap og kulturbioologiske system på museum. Siden levende samlinger på museer er et relativt nytt felt, finnes det i dag ingen felles retningslinjer for innsamling og bevaring. Det eksisterer heller ikke noe verktøy for forvaltning og formidling.

Standarden beskriver prosedyrer for inntak, dokumentasjon, bevaring, forvaltning og eventuell avgang av objekter. Kravspesifikasjonen beskriver de felt og funksjoner vi ønsker at et registreringsprogram for levende samlinger skal inneholde.

Arbeidsgruppens sammensetning

Deltakerne i arbeidsgruppen representerer fem norske museumsavdelinger, med noe ulike behov: Jan Tore Sørsdal fra Bygdø kongsgård, Astrid Matland fra Damsgård Hovedgård, Marit Adelsten Jensen fra Havråtunet, Aud Jovall fra Urtehaven og fruktklonarkivet ved Domkirkeodden og Mari Marstein fra Gamle Hvam museum. Disse museumsavdelingene har ulikt preg og ulike arbeidsfelt, men felles for alle, er at de ønsker å kunne foreta en kulturhistorisk registrering av levende, biologisk materiale.

Bygdø kongsgård er en avdeling av Norsk Folkemuseum. Gården ligger på Bygdøy i Oslo, og er på omlag 2000 dekar, med seksti melkekyr i tillegg til kalver, sauer og ponnier. Den drives som en moderne gård, med en melkekvote på 373 000 liter pr år og produksjon av ca. elleve tonn kjøtt i året. De fleste av kyrne på Kongsgården er av rasen norsk rødt fe. Gården tar imot besøk av publikum og skoleklasser.

Damsgård Hovedgård er et rokokkoanlegg fra 1770-tallet. Bergen var en travel og rik by på den tiden, og byens overklasse bygde her- skapelige lyststeder i landlige omgivelser. Damsgård er det flotteste av dem alle. Hagen er gjenskapt med et utvalg av planter som alle vokste i Bergen på slutten av 1700-tallet. Damsgård hovedgård er en avdeling av Bymuseet i Bergen.

Havråtunet er et vestlandsk klyngetun med tilhørende særpreget kulturlandskap. Gården har aldri vært utskiftet, derfor er teigdelinga fortsatt intakt. Tre av de opprinnelige ni brukene drives nå med gamle norske husdyrraser, korn og poteter. Hele området er fredet som kulturmiljø. Havråtunet er en avdeling av Museumssenteret i Hordaland.

Urtehaven og fruktklonarkivet ved Domkirkeodden er en del av Hedmarksmuseet på Domkirkeodden i Hamar, som igjen er en avdeling av Anno Museum. Bedene med klosterplanter ble anlagt i 1975 og er inspirert av hagen som kan ha vært ved det lokale St. Olavsklosteret. Hedmarkshagen ble anlagt noe seinere, med planter som hører hjemme i den lokale floraen. Urtehaven har et stort publikum.

Gamle Hvam museum har en samling lokale og regionale pryddplanter, både løkplanter, stauder (perenner), roser og prydbusker. Samlingen fungerer som klonarkiv for Norsk Genressursenter. Gamle Hvam er en avdeling av Akershusmuseum, og avdelingen ligger 50 km nordøst for Oslo.

Om Forslag til standard for innsamling, forvaltning og tilgjengeliggjøring av levende samlinger i museum

Standarden bygger på den engelske standarden SPECTRUM 4.0. Den beskriver kjerneoppgavene innsamling, dokumentasjon, skjøtsel, formidling og tilgjengeliggjøring gjennom sju primære prosedyrer:

1. Mottak
2. Plassering og flyttehistorikk
3. Katalogisering
4. Skjøtsel og tilstandsvurdering
5. Avgang
6. Systemrevisjon
7. Formidling av samlingene

Prosedylene beskriver hvordan arbeidet ideelt sett skal utføres. SPECTRUM 4.0 har en logisk oppbygning og en god struktur, men den er svært detaljert, så det har vært nødvendig med en del forenklinger. Det er lagt vekt på å gjøre den rimelig i omfang, samtidig som den ivaretar nødvendige krav.

Om Forslag til kravspesifikasjon for levende samlinger i norske museer

Forslaget til kravspesifikasjon for registrering tar for seg levende planter som på grunn av sin historiske og genetiske bakgrunn er bærere av kulturhistorisk informasjon og som faller inn under museenes arbeidsfelt, innsamlingsplan og ansvarsområde. Dette første forslaget omfatter ikke dyr.

Registreringsprogrammet skal kunne ivareta både kulturhistoriske og biologiske opplysninger. Tilstandsvurderinger og skjøtelsesplaner skal også kunne legges inn. Vi håper at programmet skal kunne hjelpe til å sikre videreføring av redskapsbruk og handlingsbåren kunnskap.

Et viktig premiss for å få tildelt midler, er at samlingene blir gjort tilgjengelig for publikum. PRIMUS er utformet slik at registreringer kan legges direkte ut på Digitalt museum. Dermed får publikum mulighet for å finne ut hvilke planter som vokser i engene på Havrå, for eksempel.

■ I Gamle Hvam museums hage vokser en stor samling pioner. Bildet viser bedene med 20 ulike navnesorter av *Paeonia lactiflora*. Foto: Mari Marstein 2011.

Framdrift

Forslag til standard og kravspesifikasjon er levert. Begge dokumentene har vært ute på høring ved flere norske og svenske museer.

Arbeidet ble finansiert av Norsk kulturråd, og høsten 2013 søkte vi om midler til utvikling av selv databasen. Dessverre ble ikke søknaden innvilget. Det begrunnes med at Kulturrådets økonomiske rammer ble redusert fra og med nyttår 2014, og at andre prosjekter ble prioritert i denne omgang. Vi oppfordres likevel til å søke på nytt høsten 2014, for også Kulturrådet ønsker å få en slik database tilgjengelig i arbeidet med samlingsforvaltning.

Norge arbeider nå med en nasjonal plan for samlingsforvaltning. Vi ønsker at levende samlinger, som består av de nye kategoriene immateriell kulturarv og biologisk kulturarv, skal inngå som en naturlig del av denne planen. De statlige bevilgende myndigheter i Norge begynner heldigvis å få øynene opp for disse nye arbeidsfeltene i kulturhistoriske museer.

Mari Marstein, konservator
Gamle Hvam museum
mari.marstein@akershusmuseum.no

■ Fra prydhagen på Damsgård Hovedgård. I forgrunnen blomstrer en bondepion *Paeonia* 'Rosea Plena'. Ellers vises bl.a. bergasters *Aster amellus*, duppesoleie *Ranunculus aconitifolius*, ridderspore *Delphinium* og fagerklokke *Campanula persicifolia*. I bakgrunnen bl.a. gråpære *Pyrus communis*, spansk kjærvel *Myrrhis odorata* og fruefiol *Hesperis matronalis*. Foto: Mari Marstein 2011.

Stadsholmens trädgårdsprojekt avslutat

Vårdprogram ger kunskaps- och metodutveckling

Maria Flinck

Stadsholmens trädgårdsprojekt pågick under drygt tio år och resultatet blev den mest omfattande dokumentationen av trädgårdar som hittills gjorts i Sverige. Projektet har också bidragit till utveckling av kunskaper och metoder rörande trädgårdar inom kulturmiljövården.

När man startar ett projekt för kunskapsuppbyggnad inom ett nytt område leder det ofta till oväntade resultat. Även om det ursprungliga projektets tid och mål är begränsade kommer det att finnas nya möjligheter att studera det insamlade källmaterialet från olika vinklar. Även om bara en person anställs för arbetet kommer den personen under arbetet att komma i kontakt med anställda på olika institutioner eller med specialister inom olika fack så att fler blir involverade. Även om arbetet är inriktat mot en avgränsad målgrupp kommer fler människor, nu och i framtiden, att kunna använda det insamlade källmaterialet.

Projektet

AB Stadsholmen är ett kommunalt fastighetsbolag i Stockholm. De äger och förvaltar de äldsta byggnaderna i stadens ägo, totalt 279 fastigheter. Stadsholmens uppdrag är att underhålla fastigheterna så att deras kulturhistoriska värde bibehålls och de samtidigt förblir användbara som bostäder eller lokaler för olika verksamheter. Christina Lillieborg, förvaltningschef på Stadsholmen, tog initiativ till att dokumentera fastigheternas utemiljöer, med gårdar, trädgårdar och inhägnader, för att bevarandearbetet skule bli mer systematiskt. Hon anlät Maria Flinck, trädgårdshistoriker och trädgårdsantikvarie, för projektet som påbörjades 1998 och pågick till 2012.

Historisk dokumentation om Stockholms byggnader fanns, men ingen motsvarande generell kunskap om Stockholms trädgårdar. För att få samma kunskapsunderlag för utemiljöerna var uppdraget att inventera innehållet av växter och annat i trädgårdarna, att leta fram historiskt källmaterial om respektive fastighet och sammanställa vårdprogram för alla Stadsholmens trädgårdar. Vårdprogrammen skulle bli utgångspunkt för den framtida skötseln, så att trädgårdarnas kulturhistoriska värden skulle kunna bevaras och förtydligas. Sammanlagt har 170 trädgårdar fått ett individuellt vårdprogram.

Stockholms stadsmuseum var en samarbetspart redan från början. Byggnadsavdelningen bekostade alla bilder från Stadsmuseet, mot att arkivet fick en kopia av allt insamlat material. Stadsholmen har delat med sig av de nya kunskaperna till stadens förvaltningar och andra som haft behov av dem.

Fältinventering och historiska källor

Källmaterialet är ojämnt, det finns mycket om vissa gårdar, men inget alls om andra. Eftersom antalet trädgårdar var stort och tiden begränsad gällde det att gå igenom källmaterialet systematiskt och välja vad som gav mest användbara uppgifter. Det som behövdes var källor som gav förklaringar till trädgårdarnas utseende och innehåll

idag, inte nödvändigtvis om den första anläggningen eller allt som odlats genom århundradena. De viktigaste serierna av källor var Stadsarkivets ritningar, Stadsmuseets och Nordiska museets fotografier, samt intervjuerna med hyresgäster. Fältinventeringarna har omfattat planritning, fotografering, växtidentifiering och beskrivning av hur trädgårdarna ser ut idag, vad de innehåller samt hur de sköts och används av hyresgästerna.

Stadsholmens trädgårdar

Bland Stadsholmens utemiljöer finns både herrgårdslika anläggningar och små täppor i arbetarkvarter. De äldsta har strukturer och träd kvar från slutet av 1600-talet, de yngsta har stora delar av den ursprungliga vegetationen kvar från 1920-talet. Vad som bevarats har påverkats av behovet av nyttoodling, förändrade skötseltekniker och tillgängligheten på prydnadsväxter. Omfattande renoveringar, ibland avstyckning, av tomter gjordes under 1960-talet. En del trädgårdar ändrades så att de knappt går att känna igen från äldre fotografier. Trädgårdar vid enfamiljshus eller lokaler, vilka sköts av hyresgästerna, har påverkats av varje ny generations idéer om trädgårdars utseende, växter och skötsel. De större trädgårdarna i ytterstaden har ofta skötts av parkförvaltningen innan de för några år sedan överläts till Stadsholmen. Där har trädgårdarna oftast utarmats tills nästan bara gräsmattor och stora lövträd återstår.

Tanken var att vårdprogrammen skulle fungera som grunddokument och kunna användas som underlag för skötselbeskrivningar, trädplaner och planeringen av större eller mindre åtgärder. Till skillnad från många andra projekt jag arbetat med har de också fungerat så redan från början. De första vårdprogrammen till enfamiljshus användes redan hösten 1999 vid upphandling av skötsel. Dan Haubo, Taggen Miljö & Landskap, skrev skötselbeskrivningarna till förfrågningsunderlaget. Vartefter fler vårdprogram blev färdiga lades de till uppdraget. Det räcker dock inte att ha vårdprogram, det krävs också att arbetsledaren är intresserad av att läsa dem, tillräckligt kunnig för att förstå dem och så engagerad att hen kan förmedla innehållet till arbetslaget. Under den period då Mattiaz Wiman, på sköselfirman Vivaldi, var ansvarig för arbetet i Stadsholmens trädgårdar använde han vårdprogrammen som de var tänkta att fungera. Planen var att även de hyresgäster som sköter sina trädgårdar själva också skulle få skötselbeskrivningar, men de blev inte slutförda.

Åtgärdsförlagen i vårdprogrammen var vanligen begränsade till att åtgärda eftersatt underhåll. Tre trädgårdar har rekonstruerats till ett äldre utseende och tre andra har delvis återställts och delvis nyplanterats, men med utgångspunkt från platsens odlingstradition.

Bevarade av kulturväxter

I många trädgårdar har enskilda växter pekats ut som bevaransvärda i målbeskrivningen. Dessa växter ska fortsätta odlas på plats och förökas för att hålla liv i den arten/sorten. Om de inte finns i odling någon annanstans ska de förökas och spridas till fler ställen.

I samband med dräneringsarbete på Mäster Pers gränd 4 revs hela trädgården upp. Eftersom det fanns rikligt med källmaterial var det möjligt att rekonstruera trädgårdens plan. Innehavaren på 1930-talet, glasmästare Hasselblad, var mycket blomsterintresserad. En del av hans växter stod fortfarande kvar i trädgården, andra fanns i grannträdgårdarna. Det gav idén till att göra den trädgården till en genbank för växter som odlats i Vita bergen före 1960. Vi förökade ett urval av växter som bedömts som kulturhistoriskt värdefulla. Gården hyrs av Sofia församling som anlitat trädgårdsmästaren Anna Tiberg, firma Trädgårds-Anna, för skötseln på 20% arbetstid.

Kulturzentrum
Kulturpark
Kulturplatz
Kulturhaus
Kulturzentrum
Kulturpark
Kulturplatz
Kulturhaus
Kulturzentrum
Kulturpark
Kulturplatz
Kulturhaus

27

Kunskapsspridning

Projektet har inneburit att ett omfattande källmaterial samlats, vilket ger en ingång till nya kunskaper om Stockholms trädgårdar: form, innehåll av växter och prydnader, kronologi, funktion och betydelse, men också allmänna trädgårdshistoriska kunskaper kopplade till klasskillnader, förändringsmönster under olika tidsperioder, vad som bevarats från olika tider och varför trädgårdar bevarats.

Intresset för projektet utifrån har varit betydande. Det har skrivits artiklar om projektet i lokal- och rikspress, och gjorts inslag i radio och TV, bl a gjorde Gunnel Carlsson ett längre inslag 1999 i Gröna Rum. Jag har publicerat artiklar i tidskrifter inom trädgård och kulturvård och hållit föreläsningar om och visningar av trädgårdarna för fackfolk. Stadsholmen fick Stockholms läns hembygdsförbunds kulturpris 2001 för projektet och Svenska föreningen för byggnadsvårds diplom 2003, för rekonstruktionen av Törnqvists trädgård till det utseende och innehåll den hade på 1870-talet.

Förutom den direkta användningen av vårdprogrammen har Stadsholmen använt kunskaper om sina trädgårdar i information till hyresgäster, entreprenörer och den egna personalen. Stockholms stadsmuseum har gjort en kopia av det insamlade materialet, som finns tillgänglig i Faktarummet och delvis i databaser.

Metodutveckling

Jag har inte bara arbetat med Stadsholmens drygt 200 trädgårdar utan med ytterligare ett 50-tal på annat håll. Det har varit många olika slags trädgårdar, av olika storlek, från olika tider, professionellt formgivna och folkliga, med olika ägare, och olika väl bevarade. Men det har varit svårt att försörja sig på dessa korta uppdrag så ifall jag skulle bli tvingad att göra något annat ville jag sammanfatta mina kunskaper och erfarenheter. Det jag kommit fram till

är till vissa delar ny kunskap i Sverige men ligger i takt med den internationella utvecklingen inom området. Det som kan komma att påverka kulturvården i stort är trädgårdsvårdens erfarenhet av att hantera förändring, vilket brukar vara en stötesten för dem som arbetar med döda material.

Det tog drygt två år att skriva boken *Historiska trädgårdar. Att bevara ett föränderligt kulturarv* (Carlssons bokförlag 2013). Kostnaderna för bokproduktionen finansierades av Riksantikvarieämbetet, Längmanska kulturfonden och Riksborgens jubileumsfond "Den goda staden". Skrivarbetet fick jag bekosta själv. Boken används nu som lärobok på flera högskolor i kurser om trädgårdshistoria och trädgårdsvård både i Sverige och Norge. I Gartnersällskapetets urval av Årets bästa trädgårdsbok 2014 fick den ett hedersomnämmande.

Kunskaperna som finns i den insamlade dokumentationen handlar både om specifika trädgårdar i Stockholm och om stadsträdgårdar i allmänhet. Efter Arkitekturminnesföreningens inventering av herrgårdsträdgårdar på 1920-talet kom de unga studenter som hade deltagit att skriva avhandlingar om trädgårdshistoria eller om bebyggelsehistoria där trädgårdarna fick ett framträdande utrymme. Tyvärr följdes inte den inventeringen av fler inom andra trädgårdskategorier, utan det intresse som byggts upp tappades bort igen. Vilka vidare följder Stadsholmens trädgårdsprojekt får återstår att se. Det finns många trädgårdar i hela landet som skulle behöva dokumenteras.

Maria Flinck, fil kand, trädgårdsantikvarie
maria.flinck@bredband.net

■ Genbank med växter från Vita bergen äldre än 1960, på Mäster Pers gränd 4. Planen rekonstruerad efter källmaterial från 1930-talet. Foto: Jerry Malmberg 2012.

Materiella och immateriella aspekter på trädgårdens historia: Exemplet Visingsö

Aja Guldåker

Den 1-3 juni 2014 arrangerades det femte seminariet i ordningen av NTAA, Nordiskt Nätverk för Trädgårdens Arkeologi och Arkeobotanik. Denna gång hölls seminariet på Visingsö och ämnet som behandlades var *Materiella och immateriella aspekter på trädgårdens historia*.

Anna Andréasson, doktorand vid Stockholms arkeologiska institution, inledde seminariet med en sammanfattning av den trädgårdsarkeologiska sessionen på Nordic Theoretical Archaeology Groups 14:e konferens i Stockholm april 2014.

Arkeolog Gert Magnusson var under 1980-talet fornlämningsinventerare på Visingsö. Vid seminariet tog han upp tre perioder då ön haft en central politisk roll; när Sverige blev Sverige 1130-1320, under Brahegrevskapet 1561-1680, och då ekar planterades på ön för kronans räkning under 1840-talet.

Anna Ödéén, arkeolog på Jönköpings länsmuseum, berättade om hur öborna gärna använde fornlämnningarna i sitt trädgårdsbrukande under 1700-talet. Ekollon odlades i gravhögen eftersom myllan där var så fin. Hagahögen användes för att torka lin och för förvaring av "jordpäron" (potatis), vilket resulterat i en mängd gropar i högen.

Ingrid Larsson-Haglund, boende på ön och med intresse för kost och trädgårdsodling i stormaktstidens högre ståndsmiljöer, gav exempel från Brahefamiljens räkenskaper. Drängarna for till Gränna eller Jönköping för att sälja frukt från Visingsborgs trädgårdar, betalade tull för detta och köpte honung för konservering, samt säckar och krukor.

Ådel Franzen, kulturgeograf på Jönköpings museum, berättade om Visingsö i ett odlings- och bebyggelsehistoriskt perspektiv utifrån kartmaterialet. År 1767 kartlade Jonas Duker och Nils Esping ön och lantmätarnas intresse gav olika kartor. Esping berättade att det fanns trädgårdar på ön. Duke uppgav hur många träd, och av vilka slag, som fanns vid varje gård.

Per Arvid Åsen, botaniker från Norge, redogjorde för botaniska källor från Visingsö. Bland annat omtalas ön i *Linnés gotländska resa* år 1741. Här fanns hög tallskog och trädgårdar i alla byar, samt valnöt i prästgården. På Visingsborgs slottsvallar växer idag en mängd möjliga reliktväxter, som exempelvis hålnunneört, oxtunga, ulltistel och luktviole.

Madeleine Bonow, kulturgeograf vid Södertörns högskola, är specialiserad på ruddammar. Fiskodling var en kontinental idé som hade att göra med att befolkningen växte och att fisken i naturligt tillstånd inte räckte till. I Sverige var inte klimatet anpassat för den karp som fanns längre söderut. Rudan var mer anpassad och klarade både av rovfiskar, kyla och hade stor överlevnadsförmåga.

Mia Åkerstam, konstvetare vid Stockholms universitet, diskuterade ämnet "Allegori eller verklighet. Medeltida bilder som

■ Visingsborgs slottsvall med slottsvall. I förgrunden syns en djupblå akleja som kan vara en reliktväxt från tiden då slottsträdgårdarna var i bruk. Foto: Aja Guldåker 2014.

källa till trädgården och kulturväxternas historia" och ställde frågorna: Vad är verklighetsavbildande? Hur belägger man hur en medeltida trädgård såg ut? Åkerstam menade att bilder är idébaserade och kan jämföras med religiösa betraktelser.

Åsa Ahrlund, agrarhistoriker på SLU, avhandlade djurgårdar, vilka betecknas som inhägnader där vilda jaktbara djur hållits i fångenskap. Jakten ska ses i en social och kulturell kontext - den framväxande eliten behövde manifestera sig själva, vilket gav gemensamma idéer, jaktlagsstiftning och internationella kontakter.

Jens Heimdahl, arkeobotaniker och geolog på RAÄ UV mitt, berättade om trädgårdsjorden som artefakt. Den naturliga jorden i trädgården är manipulerad och kan tolkas som odlingsjord. Trädgårdsjord känns igen på placering/form, sammansättning och struktur. Sammansättningen av odlingsjorden är en geologisk abnorm förekomst. Människor bygger sin egen jord.

Konferensen avslutades med en rundvandring på ön där de olika miljöerna som omtalats besöktes, bland annat ruddammarna, Visingsborgs slottsvallar och ruin, Näs slottsruin och mullbärsträdodlingen.

Aja Guldåker, arkeolog

Kulturen, Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige, Lund
aja.guldaker@kulturen.com

Trädgårdsarkeologi

- en teoretisk och metodologisk utmaning

Maria Flinck

På Stockholms universitet hölls 22–26 april 2014 den 14:e konferensen arrangerad av Nordic Theoretical Archaeology Group (Nordic TAG). Programmet innehöll en session om trädgårdsarkeologi anordnad av Anna Andréasson (Stockholms universitet), Jens Heimdahl (RAÄ) och Karin Lindeblad (RAÄ).

Sessionen "Garden Archaeology – a theoretical and methodological challenge" innehöll tolv föredrag av företrädesvis arkeologer, men också av en arkeobotaniker, en landskapsarkitekt och en genetiker, från Sverige, Norge, Finland, Storbritannien, Frankrike och USA. Genom att undersöka trädgårdar genom historien med arkeologiska och arkeobotaniska metoder har nya resultat uppnåtts och nya frågor kunnat ställas. Huvudfrågan för sessionen var: Är det dags att utgå mer från teorier inom detta forskningsfält?

Dagen inleddes med att Andréasson gav en resumé av trädgårdsarkeologins utveckling i Norden sedan 1980-talet och Heimdahl berättade om de senaste årens fynd i grävningar och analyser i Sverige. De följdes av Kathryn L. Gleason (Cornell) & Amina-Aicha Malek (Paris) som talade på temat "Advancing Garden Archaeology: establishing a disciplinary approach in the *Sourcebook of Garden Archaeology* and the Society for Garden Archaeology". Den nyutgivna *Sourcebook* ... har som målsättning att ge en systematisk presentation av trädgårdsarkeologi. Malek avslutade med att presentera tillblivelsen av Society for Garden Archaeology (SGA) och inbjuda alla intresserade att bli medlemmar inför deras första konferens i Paris 2015.

Samuli Simelius (Helsingfors) berättade om sitt påbörjade avhandlingsarbete i "Ancient gardens in their context: the Pompeian peristyle gardens". Han presenterade några möjliga teoretiska ingångar till peristylträdgårdarnas funktion, utseende och innehåll.

Växtgenetikern Matti Leino (Stockholm) ställde frågan "Potato onion: the missing link to onion cultivation in the past?" Läs mer på s. 17-19. Även Annika Nordström (Stockholm) presenterar sitt föredrag om trädgårdsarkeologi i städer här i Bulletinen på s. 22-23. Undersökningar av stadsträdgårdar togs upp av ytterligare några föredragshållare, bl a Ivan Balic, Gertie Ericsson & Gunilla Gardelin (Lund) i "Urban gardening in Lund: methods and strategies" och Mia Lempiäinen-Avci (Åbo) i "Where are the plants? Archaeobotanical analysis and theories on an empty garden in the 19th century village of Lahti, Finland". I Lund har man kunnat kombinera resultat från många små utgrävningar på olika platser för att få en tydligare bild av människors levnadsförhållanden och vilken betydelse odlingen hade i stadslivet. Vid en grävning i Lah-tis har man hittat vad som ser ut som odlingsbäddar men inte gjort några fynd av växter, vilket gjort tolkningen osäker.

Teija Alanko (Helsingfors) berättade i "Plant remains from medieval and early modern gardens: can macrofossils answer questions about gardening and lifestyle?" om makrofossil (frön) från Näden-dals kloster och herrgården Kumpula i Helsingfors vilka undersökts med hjälp av C-14 datering.

Hur arkeologiska fynd används vid rekonstruktioner av trädgårdar berättade Aja Guldåker (Lund) i "The golden path: the long way to the reconstruction of a garden". Hon tog upp de komplexa och långdragna processer som rekonstruktioner är, med många inblandade –alltifrån ägare, förvaltare och lokala politiker till inkallade ämnesspecialister, exempelvis arkeologer.

Landskapsarkitekten Bjørn Anders Fredriksen (Ås) beskrev kartgenealogi och olika sätt att analysera gamla kartor i "Map interpretation and archaeological remains". Den kartgenealogiska metoden utvecklade han i samband med avhandlingen *Realiseringen av folkeparken på Bygdø Kongsgård – en studie i 1800-tallets landskaps-kunst* (2012).

Kevin Wooldridge (Storbritannien), som arbetar för English Heritage, presenterade "Chiswick House: nature and human interacting in a theoretical garden". Denna anläggning är resultatet av en komplex anläggningsprocess och 200 år av förändringar och tillägg. Under de senaste 30 åren har 29 arkeologiska undersökningar utförts av 18 olika företag som alla har använt olika metoder för undersökning och dokumentation. Wooldridge fick år 2012 i uppdrag att sammanställa dessa dokumentationer till en bok, men bristen på en gemensam, eller ens någon uttalad, teori gjorde det svårt att få sammanhang i materialet. Han kommer att pröva om teorin Coupled human and natural systems (CHANS) går att använda, då trädgårdar är ett resultat av relationen mellan människor och naturen. Med CHANS kan man få syn på anläggningens förändrade funktioner för olika grupper av människor genom tiderna liksom för det vilda djurlivet på platsen.

Sessionens inledande fråga var: Är det dags att utgå mer från teorin än praktiken inom detta forskningsfält? Frågan fick inte något entydigt svar under dagen. Hälften av föredragshållarna talade om metoder för att undersöka och tolka trädgårdsfynd, medan andra hälften beskrev sätt att förstå sammanhangen kring fynden. Av dem sökte Simelius och Wooldridge uttalade teoretiska utgångspunkter. Guldåker beskrev hur de arkeologiska fynden och tolkningarna användes av andra aktörer i nästa steg. Ett par föredragshållare inbjöds att skriva i årets Bulletin.

Dagen var intensiv och givande, så det var synd att bara de som ville betala för hela konferensen fick vara med. Med tanke på att flera av föredragshållarna framhävde nyttan av ett tvärvetenskapligt samarbete, kunde en generösare attityd från konferensarrangörernas sida varit till fördel för alla trädgårdshistoriskt intresserade.

Alla abstract finns att läsa på länken till sessionens program: <http://www.archaeology.su.se/english/about-us/events/conferences/xiv-nordic-tag-2014/sessions/garden-archaeology-a-theoretical-and-methodological-challenge-1.154937>

Maria Flinck, fil kand, trädgårdsantikvarie
maria.flinck@bredband.net

Society for Garden Archaeology

Anna Andréasson & Kathryn L. Gleason

An international society for Garden Archaeology has been founded. The goal of the society is to advance knowledge and understanding of the archaeology of gardens worldwide. Within the society knowledge of archaeological investigation of gardens and landscape architecture of all periods will be gathered and disseminated to scholars and professionals of different fields as well as to the interested public.

The first steps towards launching the society world wide was taken in 2013, with the publication of the *Sourcebook for Garden Archaeology – Methods, Techniques, Interpretations and Field Examples* edited by Amina-Aïcha Malek, archaeologist and researcher at the CNRS laboratory 'Archéologies d'Orient et d'Occident et textes anciens' (AOROC) of the École Normale Supérieure in Paris. She is also co-founder and current vice-chair of the Society. The aim of this thick, content rich book is to promote a broader interest in garden archaeology, to bring together different disciplines related to the

field and to provide an overview of present knowledge. The society also plans a digitally published journal, *Topiaria International*, aimed at reporting new garden finds, development in new methodologies and promotion of critical interpretations and reconstructions of garden remains.

Meetings are planned biannually. The first meeting, planned to be held in France in 2015, will mark the inauguration of the society.

Anna Andréasson, trädgårdsarkeolog och doktorand
Stockholms universitet
anna.andreasson@ark.su.se

Kathryn L. Gleason, President Society for Garden Archaeology
Cornell University
klg16@cornell.edu

Rapporter

Trädgården och kulturarvet

Om vård och bevarande av historiska trädgårdar

Stella Westerlund

I maj 2014 hölls seminarium och exkursion på temat "Trädgården och kulturarvet" i Uppsala. Seminariet arrangerades av föreningen BRUK med Elin Sahlin som huvudansvarig. Syftet var att skapa ett möte i trädgårdsantikvariska frågor över kompetensområden och öka intresset för det gröna kulturarvet, eftersom arrangörerna menar att trädgårdarna sällan omtalas eller omskrivs som en självklar del av en helhetsmiljö.

Seminariet lockade 55 deltagare från olika områden som till exempel läns museer, arkitektkontor och forskare. Ämnena var trädgårdshistoria, förhållningssätt till trädgårdar som kulturuttryck, arbetet med vårdprogram för kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar liksom trädgårdens hantverk. Fem föreläsare var inbjudna.

Anna Andréasson, trädgårdsarkeolog på ArchaeoGarden och doktorand vid Stockholms universitet, gjorde "En historisk översikt från medeltida kålgårdar till moderna villaträdgårdar" och gav en fullmatad bakgrundsteckning.

Maria Flinck, trädgårdsantikvarie och författare till Augustprisbelönade *Tusen år i trädgården*, föreläste kring "Ett föränderligt kulturarv, om förhållningssätt till trädgårdar som kulturuttryck, samt arbetet med vårdprogram för kulturhistoriskt värdefulla trädgårdar" med utgångspunkt i sin nyligen utkomna bok *Historiska trädgårdar*.

Inger Berglund, författare och landskapsarkitekt i Falun, berättade om "Lilla Hyttens i Sundborn, ett aktuellt program för restaurering av trädgården vid Karin- och Carl Larssons hem". Med hjälp

av bland annat gamla foton och tavlor har hon försökt få fram hur trädgården såg ut 1928, året när Karin Larsson dog. Den nyplanterade trädgården invigdes 14 juni 2014.

Pierre Nestlog, universitetslektor vid institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet och programansvarig för *Trädgårdens och landskapsvårdens hantverk* i Mariestad talade kring "Trädgårdens hantverk", detaljer i trädgården, växtmaterial m.m. med exempel från ängsfruktodling i Urshult.

Daniel Daggfeldt, arborist samt grundare och VD för Trädmästarna, berättade om "Hanteringen av träd i historiska miljöer" och visade instruktiva bilder av beskärningsåtgärder och deras effekter.

Under dag två besöktes Skytteanska trädgården, den enda äldre stadsträdgård som finns bevarad i Uppsala. I trädgården genomfördes en mindre övning med syftet att se och samtala om trädgårdens karaktär och tidslager över kompetensområden. Därefter besöktes Seminarieträdgården vid Folkskoleseminariet. Folkskoleseminariets trädgård är ett ovanligt väl bevarat exempel på denna typ av trädgårdar. Arkitekt PO Sporrang berättade om trädgårdens historia och framtid. Exkursionen avslutades i Linnés Hammarby med visning av kulturresevatets trädgårdar och samtal kring rekonstruktion och restaurering av trädgårdarna.

Stella Westerlund, författare och trädgårdsjournalist
Riksförbundet Svensk Trädgård
stella.westerlund@tradgard.org

Dammodling av ruda i Sverige

Madeleine Bonow

Under de senaste åren har jag deltagit i ett tvärvetenskapligt och multidisciplinärt projekt som har titeln: *The story of crucian carp in the Baltic Sea region. History and a possible future.* Forskningsledare har varit Professor Håkan Olsén, zoolog på Södertörns högskola. Övriga deltagare har varit Ingvar Svanberg, etnobiolog (Uppsala universitet), Johanna Wouters, biolog (Kalmar), och Sven Jansson, evolutionsbiolog (Kalmar) samt jag själv, Madeleine Bonow, kulturgeograf på Södertörns högskola. Projektet har finansierats av Östersjöstiftelsen och är i det närmaste avslutat.

Det övergripande syftet med detta forskningsprojekt var att utifrån ett mång- och tvärvetenskapligt perspektiv studera hur fisken ruda har införts, odlats och spridits i Östersjöområdet under tidigmodern tid. Denna kunskap kan användas för att eventuellt återuppta dammodling av ruda i Sverige, vilket skulle kunna minska belastningen på naturliga fiskbestånd, och skydda den biologiska mångfalden hos vild fisk. Projektet bestod av två sammanlänkade huvuddelar, en huvudsakligen historisk, och en i huvudsak biologisk inriktad del. De kombinerade specifika målen var

- 1) att utifrån historiska och genetiska metoder fastställa ursprunget för när ruda började hållas i dammar i Sverige;
- 2) att belysa den ekonomiska, sociala och religiösa betydelsen av ruda som matfisk historiskt;
- 3) att bedöma lämpligheten av att åter använda ruda som en del av livsmedelsproduktionen idag.

Det projektet hittills kommit fram till är att fisk spelade en väsentlig roll i hushållningen i det senmedeltida Sverige men att de arkeologiska fynden av rudor är mycket sparsamma. De få som finns indikerar en eventuell odling under senmedeltid och övergång till tidigmodern tid. Dammodling av rudor finns på några få ställen omnämnt i källorna framförallt från profan miljö men även i källor från klostren. Vilken betydelse dammarna hade för invånarna under senmedeltiden är fortfarande oss förborgat. Reformationen innebar emellertid inte slutet för dammbruket i Sverige, tvärtom, det var först då som akvakulturen började få en spridning. Senmedeltidens rudodling var att betraktas som en initialfas, medan de historiska kartorna berättar att 1600- och i synnerhet 1700-talet blev dammodlingens verkliga tillväxtskede. Ruddammar anamades först vid slott och herresäten, senare också av borgare i städerna och landsbygdens prästerskap, någon fisk för allmogen tycks den däremot aldrig ha blivit.

Genom de genetiska populationsanalyserna har vi kunnat konstatera att de rudor som finns i Sverige har ett gemensamt ursprung, men det är oklart varifrån de kommer. Vi har också kunnat fastställa att de bevarade rudopopulationerna från de skånska godsarna är mycket nära släkt med varandra, vilket troligen beror på släktskapet mellan adelsfamiljerna i detta område.

■ Kartan från år 1739 visar en ruddamm i närheten av prästgården och kyrkan i Hökhuvuds socken i Uppland. Karta: Lantmäteristyrelsens arkiv, Gävle.

■ Rudor som fångats vid Bogesunds slott, Stockholms län. Dessa rudor, och andra som fångades inom projektet, användes för genetiska populationsanalyser. Analyserna visade att de rudor som finns i Sverige har ett gemensamt ursprung, även om det är oklart varifrån de kommer.

Hur man konsumerade ruda finns belagt framförallt från högreståndsmiljöerna och vi kan konstatera att när rudor serverades på taffeln var det i lyxiga måltider. Fisken stektes med äpplen eller citroner, koktes med körsbärsmos och vin, eller bakades in i pastajer. Det var alltså ingen vardagsfisk.

Slutligen kan vi fastställa att någon större ekonomisk succé tycks dammproduktionen av ruda aldrig ha blivit, utan den förblev ett marginellt inslag. Sannolikt hade den ett större värde som ett ornamentalt inslag i den trädgårdskultur som utvecklades under denna period än som livsmedel. Huruvida den kan komma att bli en proteinkälla för dagens konsumenter kräver vidare fältforskning.

Madeleine Bonow, Fil Dr, Universitetslektor
Södertörns högskola
madeleine.bonow@sh.se

Stadens egnahemsträdgårdar 1905-1936

Anna Jakobsson

Det övergripande målet för forskningsprojektet *Kunskap om trädgårdens roll inom egnahemsrörelsen i Sverige 1905-1936 och dess tillämpning i diskussionen kring hållbar utveckling och välmående i dagens städer* är att bredda kunskapen om trädgården och dess roll inom egnahemsrörelsen i Sverige.

Syftena är att bidra till diskussionen kring hållbar stadsutveckling och människors välmående i staden, men även att diskutera användningen av historisk kunskap om stadsodling i en nutida stadskontext. Sammanfattningsvis innebär projektet en kunskapsutveckling kring redan genomförda studier kring egnahem samtidigt som det förmedlar en förståelse och ett medvetandegörande av egnahemsträdgårdens roll och värden. Dessa värden kommer utgöra basen för en diskussion inom projektet som handlar om välmående och hållbar utveckling i dagens svenska städer.

För att få ett ökat bostadsbyggande instiftades statliga egnahemslån i Sverige 1904/5. Lånen möjliggjorde markköp i städernas utkanter för att antingen skapa ett mindre jordbruk eller en bostad med trädgård enligt givna modeller. Argumenten var att ett eget hem skulle förbättra självkänslan och hälsan hos befolkningen, samtidigt som det skulle säkra en viss självhushållning. Beviljandet av egnahemslån var som störst under de första 10 åren, då en omfattande byggnation av egnahemsområden gjordes runt om i Sverige. År 1936 tillsattes en statsutredning kring egnahem och författarna till den var kritiska till att organisationen medgav att nya småbruk bildades trots att de inte kunde bli självförsörjande. Detta ledde i förlängningen till att egnahemslånen upphörde 1948. Egnahemsträdgårdarna har därefter i många fall styckats upp och bebyggts allteftersom odlingen har upphört.

Projektet genomförs som en postdok-studie december 2013–december 2015 vid Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning på Alnarp, SLU, och vid Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi vid Lunds Universitet. Även Länsstyrelsen i Skåne och Nätverket för det gröna kulturarvet (del av Hållbar Utveckling Skåne) utgör diskussionspartners i projektet.

Studien tar sig an att analysera trädgårdens roll inom egnahemsrörelsen, och även i den svenska stadens utveckling, från 1905 när egnahemslånen instiftades och fram till 1936 när de började utredas och mängden lån avtog. En sådan studie av egnahemsträdgården har inte har gjorts i Sverige tidigare. I studien ingår en analys av litteratur och arkivmaterial om egnahemsträdgården och en diskussion av resultaten ur olika teoretiska perspektiv som kan kallas för ett multidisciplinärt angreppssätt. Ett antal exempel på egnahemsområden kommer ingå i studien.

För att ge ett så brett perspektiv på egnahemsträdgården som möjligt kommer projektet vara ämnesövergripande. De olika forskningsämnena och -teorierna som tillämpas kommer framför allt att vara landskapsarkitekturteori, trädgårdshistoria och kulturgeografi. Ett förväntat resultat är en utveckling av metoder för att studera trädgårdar historiskt. Ytterligare ett förväntat resultat är att bidra till en diskussion kring hur kunskap om egnahemsträdgården i historien kan användas som en resurs för en samtida och framtida utveckling av staden, dess grönska och dess invånares välmående.

■ Omslagsbild till boken *Egnahemsträdgården* av Gustaf Lind, utgiven 1933.

Forskningsnytt

Mål

- att bidra till diskussionen om hållbar utveckling och människans välmående i staden genom kunskap om historien och utvecklingen av trädgården vid "egnahem"
- att diskutera tillämpningen av kunskap om stadsodlingens historia i dagens stadsplanering
- att bidra till den pågående förtätningsdebatten och till debatten om ett ökat behov av stadsodling
- att diskutera behållningen i att hantera både materiella och immateriella värden i forskningen och utvecklingen av bostadsområden i, och i angränsning till, staden, till exempel det materiella värdet i byggnader och grönsaker och de immateriella värdena välmående, historia och identitet

Exempel på innehåll/studier i projektet

- Egnahem (med trädgårdarna) som en del i städernas utveckling
- Växtematerialet och det som odlades (i samarbete med POM, Programmet för odlad mångfald)
- Litteratur- och arkivstudier (allmänt och specifikt) samt fallstudier (en eller flera)

Förväntade resultat

- en utveckling av metoder för att studera trädgårdar historiskt
- att bidra till ökad kunskap om egnahemsträdgården, dess växter och utformning
- diskutera hur kunskapen kan användas som en resurs för en samtida och framtida utveckling av staden, dess grönska och dess invånares välmående.

Anna Jakobsson, Fil Dr, Universitetslektor
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp
anna.jakobsson@slu.se

Utvecklande skötsel i kulturhistoriskt värdefulla parker och trädgårdar

Kulturresevat och byggnadsminnen som laboratorium för park- och trädgårdsvård

Joakim Seiler, Tina Westerlund & Gunnar Almevik

Kunskapen om skötsel av det hortikulturella kulturarvet är i allmänhet lågt inom kulturmiljövården. Det finns behov av bättre kunskapsunderlag och erfarenhetsutbyte kring antikvariska ställningstaganden och trygghet av de historiska trädgårdarnas och parkernas kulturvärden. Projektet "Utvecklande skötsel i kulturhistoriskt värdefulla parker och trädgårdar" handlar om att dokumentera och utveckla bra trädgårdsmästarpraktiker för det hortikulturella gröna kulturarvet. Projektet ska bidra till att kunskapen om vård av historiska parker och trädgårdar ökar och resultera i användbara kunskapsunderlag för kulturmiljövårdens aktörer och allmänheten.

Projektets syfte och mål

Projektet *Utvecklande skötsel i kulturhistoriskt värdefulla parker och trädgårdar* drivs av Hantverkstillaboratoriet vid Göteborgs universitet i samarbete med Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsernas kulturmiljöenheter. Projektets syfte är att stärka och samordna trädgårdsvksamheterna vid kulturresevat och byggnadsminnen och visa på hur dessa kan användas som laboratorium för att utveckla goda skötselmetoder för det hortikulturella kulturarvet i Sverige. Projektet ska resultera i praktiskt användbara kunskapsunderlag och främja informationsspridning och erfarenhetsutbyte kring skötsel av historiska parker och trädgårdar generellt, med utgångspunkt i erfarenheter och dokumenterade försök från kulturresevat och byggnadsminnen. Projektet behandlar hantverksmässig skötsel av gräs, parkvägar, häckar och fleråriga örtartade växter, men även andra skötselfrågor som är aktuella inom branschen kan tillkomma. Projektet svarar mot intentionerna med POM (Programmet för Odlad Mångfald) som drivs av SLU, och kan stärka det förestående arbetet med att integrera POM:s identifierade och insamlade växtmaterial i historiska trädgårdsmiljöer. *Utvecklande skötsel i kulturhistoriskt värdefulla parker och trädgårdar* är en fortsättning och utvidgning av projektet *Rekonstruerande skötsel med lie på Gunnebo Slott* som genomfördes av Joakim Seiler under 2012.

Identifiering av behov och problem

Under 2014 inventeras behov och problem för att forma projektet för högsta möjliga nytta för kulturmiljövården. En referensgrupp med företrädare från länsstyrelsernas kulturmiljöenheter samt Riksantikvarieämbetet har bildats för att koppla projektet till kulturmiljövårdens trädgårdsobjekt och processer. Dialog har också förts inom nätverket Trädgårdsmästare i historiska miljöer och Society of Swedish Public Parks and Gardens (SSPPG). De preliminära fokusområden som identifierats är följande:

Skötsel av grusgångar

Mycket arbetstid och stora kostnader är kopplade till park- och trädgårdsanläggningarnas ogräsbekämpning. Här finns möjlighet att undersöka och jämföra historisk anläggningsteknik och olika ekologiska ogräsbekämpningsmetoder. Det finns också behov av utveckling av historiskt relevanta grusytor för att hantera de ökande regnmängderna. Vi vill undersöka hur anläggningens ytvatten kan hanteras, och hur väl dräneringen fungerar. Vi vill pröva historisk anläggningsteknik vad gäller slitlager och bindemedel för att kunna värdera metodens ändamålsenlighet i jämförelse med moderna parkvägar. Grusfraktioner och vägbombering är andra frågor som skall undersökas.

Skötsel av häckar

Ett annat fokussområde är hantverksmässig anläggning och skötsel av häckar i historiska parker och trädgårdar. Här finns behov av erfarenhetsutbyte och kunskapsunderlag kring art- och sortval för olika typer av anläggningar, beskärningstekniker, sårytor, estetik, ljudmiljö, historiska redskap och historiska tillvägagångssätt. Exempel på tillämpning är anläggning av lövgång, hantverksmässig skötsel av buxbomshäckar, lindboskéer och avenbokshäckar, samt utveckling av metoder för högkvalitativ häck- och formklippning. Redskapens betydelse för resultatet är en viktig aspekt.

Historiskt växtmaterial och förökning

Idag har många parker och trädgårdar rationaliserat bort den egna växtproduktionen och förökningen. Växter inhandlas som färdiga produkter. Hur kan denna viktiga del av trädgårdsmästaryrket i någon mån återföras till den enskilda anläggningen och den enskilde trädgårdsmästaren? Kan kunskapen återskapas och utvecklas i en samtida kontext? Kan metoder för förökning, etablering och skötsel av örtartade växter som är lämpade för den enskilda trädgården och den enskilde trädgårdsmästaren utvecklas?

Skötsel av gräsytor

En stor kostnadspost i historiska parker och trädgårdar är skötseln av gräsytor. Detta görs idag vanligtvis med maskinella redskap som gräsklippare och trimrar. Gräsklipparen uppfanns kring 1830 och blev allmänt spridd under senare delen av 1800-talet och tidigt 1900-tal. Skötsel av gräsmattor baserade sig således på andra redskap, bland annat lie. Dessa metoder för grässkötsel är dock dåligt kända vilket gör det svårt att yttra sig om vad som är historiskt trovärdigt. I pilotprojektet *Rekonstruerande skötsel med lie på Gunnebo Slott*, som genomfördes under 2012, provade och ut-

värderade Joakim Seiler bruket av lie som redskap inom park- och trädgårdsarbete. Studien syftade till att analysera historiska källor som beskriver redskap och processer vid grässkötsel, samt att pröva och jämföra historiska metoder med moderna alternativ. I studien jämfördes gräsmattslätter med lie, gräsklippning med motordriven rotorklippare samt gräsklippning med handdriven cylinderklippare. Frågorna för studien var vad olika skötselregimer med lie får för konsekvenser när det gäller tidsåtgång, estetiskt utfall, och långsiktigt även när det gäller gräsmattans artsammansättning. Upplevelsemässiga kvalitéer kopplade till de olika redskapen och skötselmetoderna studerades. Även utförarens personliga skicklighet och hur denna kan påverka resultatet beaktades.

Resultatet av projektet *Rekonstruerande skötsel med lie på Gunnebo Slott* är också användbar modell för hur ett kulturresevat som Gunnebo slott kan användas som laboratorium för kunskapsutveckling. Metoder för dokumentation formulerades, liksom hur en kulturvårdande skötselregim kan se ut. Projektet visar att det är möjligt att genomföra en historiskt inspirerad skötselregim utan att öka tidsåtgången för grässkötsel, om personal med hög hantverkskicklighet inom liehantverket finns på platsen. En viss reservation måste dock göras, eftersom slutsatsen baseras på sammanräknade skötseltider och inte på fullskaliga försök. Temposänkning vid lieslätter under lång tid på grund av trötthet, ett allt slöare lieblad samt sämre slätterförhållanden på grund av minskande fukt i gräset är faktorer som kan påverka tidsåtgången betydligt. Vidare kan gräsmattornas form samt eventuella hinder påverka tidsåtgången. Den begränsade studie som genomförts under Projektet antyder att en fullt ut genomförd historisk skötselregim tar för mycket tid i anspråk för att vara ekonomiskt försvarbar i kulturhistoriskt värdefulla parker och trädgårdar. Däremot var den väl ämnad för projektets syfte att öka kunskapen om historisk grässkötsel och dess estetiska, ekonomiska, biologiska och upplevelsemässiga konsekvenser och kvalitéer.

Redskapsspår och rekonstruerande skötsel är två nya begrepp inom den gröna kulturmiljövården. Vi har vant oss vid de moderna redskapens spår och lärt oss tycka de är vackra. För att tillfredsställa en modern blick och föreställning om hur en paradgräsmatta skall se ut fordras därför moderna skötselredskap. Kanske var de estetiska idealen de samma under 1700-talet, men redskapen för att uppnå dessa ideal var andra än idag. En gräsmatta som har en skötselregim med sopning med björkkvast 24 gånger, gräsmattslätter 7 gånger och vältning 7 gånger per säsong såg inte ut som dagens paradgräsmattor där man har upp mot 48 klipptillfällen samt en lång rad andra skötselmoment.

Hantverksmässig skötsel som upplevelsevärde

En viktig aspekt av projektet *Utvecklande skötsel i kulturhistoriskt värdefulla parker och trädgårdar* är relationen mellan kulturhistoriska egenskaper i fysiska trädgårdsrummet, och de upplevelser som trädgårdsmästarens arbete kan erbjuda. Traditionell hantverksmässig skötsel påverkar den historiska anläggningen, dels i upplevelsen av den hantverksmässigt präglade egenskaperna i markmaterial, växter och formbyggnad, dels i upplevelsen av det hantverksmässiga utövandet.

■ Gräsmattslätter på Gunnebo Slott. Foto: Anna Olofson.

I projektet kopplas det materiella och det immateriella kulturarvet samman, och en viktig fråga är hur kunskapen i skötselarbetet kan kommuniceras till besökaren. Den bärande idén är att trädgårdsarbetet inte bara är eller kan vara ett medel för att upprätthålla en kulturhistorisk miljö, utan också ett upplevelse- och kunskapsbaserat besöksmål i sig.

Projektet *Utvecklande skötsel i kulturhistoriskt värdefulla parker och trädgårdar* kommer att pågå till och med år 2016.

Joakim Seiler, trädgårdsmästare

Gunnebo slott
joakim.seiler@gunneboslott.se

Tina Westerlund, Fil Lic

Institutionen för kulturvård/Hantverkslaboratoriet
Göteborgs universitet
tina.westerlund@conservation.gu.se

Gunnar Almevik, Fil Dr

Institutionen för kulturvård/Hantverkslaboratoriet
Göteborgs universitet
gunnar.almevik@conservation.gu.se

Tina Westerlund

Trädgårdsmästarens förökningsmetoder:

schema och katalog över förökningsdelar vid vegetativ förökning av fleråriga örtartade växter

Licentiate thesis

Institutionen för kulturvård/Hantverkslaboratoriet
University of Gothenburg, 2013

The Gardener's Propagation Methods – Scheme and Catalogue of Plant Parts for Vegetative Propagation of Herbaceous Perennials.

Written in Swedish with an English abstract

The purpose of this licentiate thesis is to gather and classify information about traditional vegetative propagation of perennial herbaceous plants. This thesis is the first, self-contained part of a survey of propagation methods used by horticulturists. The overarching issue concerns horticultural craft practice and knowledge as explanations, understanding and skills in the conditions, processes, and procedures in plant propagation practices.

Knowledge of plant propagation is based on a long tradition of horticultural activities in which the transfer of knowledge has mainly been restricted to the working process. However, in recent decades, the number of professional propagators has decreased. As a consequence, there is an increasing risk that some aspects of this knowledge will be lost to future generations. Admittedly, written information about plant propagation is scattered in various sources, but it is difficult to find instructions that clearly describe the various procedures and action steps, and the variants of the same, included in the propagation process. In order to determine and evaluate the relationship between instructions of how work is (or ought to be) performed and plants of various kinds requires either that you have extensive practical experience, or that you have a clear method for organizing, analysing and drawing conclusions about performance in propagation practices. One part of this method is structuring of information. Therefore the question to be considered in this study is: What is the best way to organize collected information on vegetative propagation methods in order for it to function as instructions for the practical work?

Information is obtained by observations in nurseries, in dialogue with professional growers and an examination of instructions in written sources. Part of the methodology was that the investigator was involved as an active participant. A key part of the inquiry has therefore been my own propagation trials and experiments carried out with students. The result is a model for sorting and structuring propagation methods based on the plant parts used for vegetative propagation. The model is presented as a scheme and a catalogue. In addition to the aim of constructing the scheme and the catalogue, an additional purpose is to take the first steps towards the propagation instructions in focus in the second part of the study.

The paper concludes with a discussion of possible model expansions, as well as how the model can be related to various growth habits. The underlying idea is that the link between reproduction and growth habit may reveal untested combinations of propagation techniques and plant species. It should also be possible to provide answers to why and how the various methods of vegetative propagation work, and how they might evolve.

Keywords: vegetative plant propagation, herbaceous perennials, nursery practice, traditional propagation methods, cuttings, plant parts, growth habit, classification, scheme.

■ Förökning av tremastarblomma (*Tradescantia* sp.) på Djupedals plantskola. Krukodlade plantor delas så att varje ny del består av ett huvudskott med tillhörande rötter. Bilden visar två skott som just ska brytas isär från varandra. Foto: Tina Westerlund 2009.

Tina Westerlund, Fil Lic

Institutionen för kulturvård/Hantverkslaboratoriet
Göteborgs universitet
tina.westerlund@conservation.gu.se

Inger Olausson

En blomstrande marknad: handelsträdgårdar i Sverige 1900-1950 med fyra fallstudier i Stockholms län

Doctoral dissertation

Department of Economics

Swedish university of Agricultural Science, Ultuna 2014

Acta Universtatis Agriculturae Sueciae vol. 2014:27

*A flourishing market: market gardens in Sweden from 1900-1950
with four case studies from Stockholm County*

Written in Swedish with an English summary

The main aim of the thesis is to contribute to an increased understanding of the development of the horticulture industry, especially the market gardens in Sweden during the period 1900-1950. Market gardens produced vegetables, flowers, berries, fruits, and annual bedding plants. It was a resource-intensive production on open-field, in hotbeds and greenhouses. Changes of the strategies and competitiveness in the market garden businesses are described and discussed, during a period when the number of companies and imports both increased considerable.

Four case studies of market gardens in Stockholm County form the foundation of the thesis. They represent the two most common types of market gardens at this time: sole trader market gardens (often family businesses) and manor gardens (run with the help of employees). Primary source materials consisted of accounting records, business and personal correspondence, diaries and photographs. The collection of such material constituted part of the thesis. Theories and concepts are taken from economics and entrepreneurship and have been used to visualize, clarify and discuss developments in the case studies. Some of the issues relating to the production and trading of the garden products are resources, strategies, competitiveness, range and flexibility. Some of the topics covered in greater depth is the gardener's knowledge and knowledge acquisition, cultivation techniques, the range of produce, the market gardens localization, trading and marketing of horticultural produce, social, political and economic changes in society that affect horticulture and its operators.

During the time period 1900-1950, the demand for garden products increased rapidly and both domestic production and imports of these products increased. During the two world wars imports were rationed, which favored the cultivation within the country. At the beginning of the century market gardens were often established in or nearby cities, where the necessary resources were available that contributed to their competitiveness compared to others who grew and sold garden produce. The hot beds demanded a great deal of fresh manure and other waste in the cities, which was a problem, and thus a resource that was easily accessible to the gardeners. Market gardens thus became part of the city's cycle, using waste to create an important resource for the production of food. More efficient transport, new more robust varieties, better handling after harvesting, suitable packaging and reduced need for labor meant

that the significance of place changed. For customers, the producer increasingly became anonymous. Many growers sold their produce to wholesalers, who subsequently sold it to grocery stores or local shops. Wholesalers were interested in uniform produce in a standardized range and demanded other qualities of the produce than customers whom gardeners met at markets did.

Gardeners at manor gardens enjoyed a high status at the beginning of the twentieth century. Just over fifty years later, most of the manor gardens had either been leased out or closed down. Times were also hard for many family-run businesses after the Second World War, but it would take another couple of decades before most of these closed down. Originally, a lot of production in manor gardens had been for resident families' personal demand for utility and ornamental plants. Gardeners were also in charge of the cultivation of more pleasure-focused aspects of gardening that were an important part of the environment and functioned as a demarcation of status for the resident family. As the production of plants for sale increased, the demands on revenue increased. At the same time, some of the old demands lived on; for example, with respect to parkland and other cultural values that should be maintained, and families had specific requests about what should be grown. That meant that certain services and products were demanded regardless of whether these were profitable or not, and that made it more difficult to rationalise the crops to improve competitiveness.

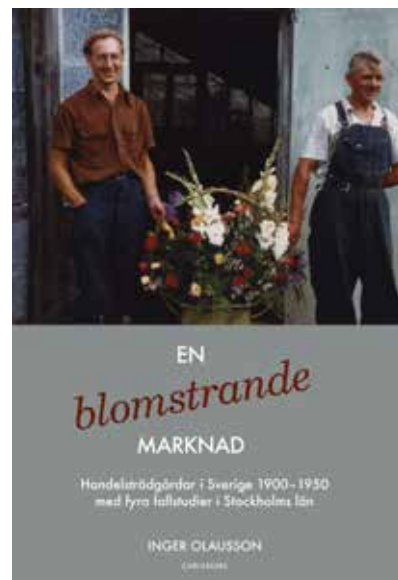
Keywords: Hortikultur, Trädgårdsodling, Trädgårdshistoria, Trädgårdsekonomi, Agrarhistoria, Handelsträdgård, Trädgårdsnäring, Trädgårdsmästare, Herrgårdsträdgård

Agrovoc terms: horticulture, market gardens, economic competition, market structure, gardening, plant production, crops, case studies, history, Sweden

The dissertation is available as a pdf at:
<http://pub.epsilon.slu.se/11136/>

Inger Olausson, Agr Dr

Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) Ultuna
inger.olausson@slu.se

Anna Wöhlecke

Den tvåfärgade trädgårdsstormhatten: en historisk undersökning av och bevarandestrategier för en perenn i en privatträdgård

Kandidatuppsats

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp 2014

I Nordingrå utanför Kramfors, Ångermanland, pågår en restaurering av ett boningshus från 1890-talet. Ägarna har som mål att skapa en känsla av sekelskifte och renoveringen görs varsamt med hänsyn till ursprungliga detaljer och material. Trädgården har, sedan 1970-talet, levt sitt eget liv och förvildade perenner samsas om utrymme med gräs och ängsvegetation. För att hus och trädgård ska fungera som en enhet finns ett behov av att värna om de äldre växter som finns i trädgården. Uppsatsen syftar till att diskutera bevarande av kulturväxter och hur det kan göras i den här specifika privatträdgården. Med utgångspunkt i en tvåfärgad stormhatt, förmodligen en *Aconitum x cammarum* 'Bicolor', är vidare uppsatsens syfte att synliggöra en växts historia samt att diskutera betydelsen av en viss växt för en specifik trädgård och eventuellt för en hel region. Genom att analysera äldre fotografier av trädgård och hus har trädgårdens förändring och utveckling över tid kunnat beskrivas. Trädgårdshistorisk litteratur och arkivmaterial från Hushållningssällskapet, Västernorrland har kunnat sätta privatträdgården i ett sammanhang och ett resonemang har kunnat föras kring trädgårdsstormhattens ålder och syfte i den undersökta trädgården.

Undersökningen har kunnat påvisa flera möjliga tidpunkter för när trädgårdsstormhatten introducerades i trädgården och resonemang- et har behandlat den undersökta perennen i relation till de andra växter som syns på fotografierna samt som finns kvar i trädgården idag. Uppsatsen har således blivit en historisk beskrivning av en större del av trädgården och inte bara av trädgårdsstormhatten och ytan den växer på. Vilket bevarandevärde en perenn har, i det här fallet *A. x cammarum* 'Bicolor', beror på vilket mål som sätts upp för bevarandet. I det här fallet har brukarna, dvs. familjen som äger hus och trädgård, som mål att skapa en känsla av sekelskifte samtidigt som trädgården ska vara funktionsduglig för en barnfamiljs behov av lektyr och odling. Trädgårdsstormhatten är ett tidsdokument som kan bidra till känslan av sekelskifte samtidigt som den tillför trädgården en estetiskt tilltalande miljö. Genom dokumentation av vilka bevarandevärden som finns för t.ex. en perenn ökar chansen att den vårdas i framtiden.

Nyckelord: *Aconitum x cammarum* 'Bicolor', trädgårdsstormhatt, perenn, trädgårdshistoria, bevarandevärde, bevarandestrategi, kulturarv

Uppsatsen finns tillgänglig i fulltext via SLU:s databas Epsilon: <http://stud.epsilon.slu.se/6766/>

Maria Norstedt

Rekonstruktionen av Monets trädgård: en diskussion kring trädgårdens bevarande, representation, autenticitet och mening

Masteruppsats

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp 2014

The garden of the artist Claude Monet, which is situated in the village of Giverny north of Paris, is a garden which was built in the late 1800s and early 1900s, but subsequently reconstructed in the 1970s. The garden, which originated in the period of impressionism, has possibly through its connection to Monet, his art and a certain time, a certain meaning that can create a requirement of authenticity in respect to the original garden. A sense of authenticity in historic gardens can be discussed in relation to aspects such as objects, the idea or the general atmosphere in the garden. There are several different methods for preservation of historic gardens, for example conservation, reconstruction and more free interpretation in reconstruction. Reconstruction means to recreate something that previously existed. The material, which the reconstruction of Monet's garden was based upon, was different kinds of representations, for example paintings, photographs letters and peoples descriptions of the garden. These representations were interpreted for the reconstruction, which could complicate the question of the historic correctness in the garden in relation to Monet's original garden. Each year approximately half a million people come to visit Monet's garden and the large number of visitors have, also since the 1970s, meant compromises for the garden which could affect the visitors experience of the garden today.

The objective of this paper has been to study and discuss different methods of restoration in relation to the history and the specific conditions regarding authenticity and representation in Monet's garden. The paper also contains a discussion of the preservation of the garden as an image and a reality, with the background that different types of representations have created the basis for the reconstruction. Another question which is discussed is how representations, in this case linked to Monet's garden, can affect our perception of authenticity and what type of meaning we place in a garden, or a landscape. The purpose of this paper is to describe some of the problems in preserving historic gardens and how the preservation can be affected by reconstruction. This especially when recreating a real garden which already exists as an image, and is meant to be perceived as an image and a reality at the same time. Literary studies, as well as a field study of Monet's garden and an interview with James Priest, the head gardener of Monet's garden in Giverny, have been conducted. Theories from landscape architects and several philosophers are discussed in relation to the garden for the purpose of investigating how theories of preservation, representation, authenticity and meaning can be applied on Monet's garden as well as in a more general context within the profession of landscape architects.

Nyckelord: Monet, trädgård, Giverny, bevarande, representation rekonstruktion; mening; autenticitet;

Uppsatsen finns tillgänglig i fulltext via SLU:s databas Epsilon: <http://stud.epsilon.slu.se/6467/>

Guide till svensk landskapsarkitektur

Dan Hallemar & Anders Kling (Red.)

Arkitektur Förlag AB, Stockholm 2013

260 sidor, illustrerad i färg

ISBN 978 91 86050 84 9

Arkitektur Förlag, som tidigare har givit ut flera guider till byggnadsarkitekturen, har nu publicerat *Guide till svensk landskapsarkitektur* med Dan Hallemar och Anders Kling som redaktörer. De två tillsammans med andra landskapsarkitekter och trädgårdshistoriker har ingått i urvalsgruppen. Författare är urvalsgruppen tillsammans med ytterligare några landskapsarkitekter, trädgårdshistoriker och antikvarier.

Urvalsgrupp:

Jonas Berglund

Dan Hallemar

Anna Jakobsson

Anders Kling

Kjell Lundquist († 2011)

Catharina Nolin

Författare:

Thorbjörn Andersson

Jonas Berglund

Hanne Romanus Haas

Dan Hallemar

Hanne Hansen

Katharina Jeschke Henriksson

Viveka Hoff

Elin G. Håkansson (felaktigt kallad Henriksson)

Anna Jakobsson

Anders Kling

Åsa Setterby Modéus

Catharina Nolin

Magnus Olausson

Matti Schevchenko Sandin

André Strömqvist

Kolbjörn Wærn

Boken innehåller beskrivningar av 200 anläggningar ordnade från Skåne till Lappland. De finns utmärkta på en karta med landskapsgränser, dock saknas landskapens namn. Det finns en kronologisk förteckning över anläggningarna indelade i fyra tidsepoker markerade med olika färger. Indelningen av tidsepokerna förklaras inte, de är olika långa och de överensstämmer inte med indelningen i "Landskapsarkitekturs historia i Sverige", där kapitlen följer trädgårdshistoriska stilmförändringar. Boken avslutas med ett register över personer och anläggningar.

Varje anläggning presenteras med namn, ort, upphovspersoner och år samt färgfält för tidsepoken överst på sidan. Sedan följer texten, och nederst på sidan två-tre nytaga färgfotografier och ibland en planritning. Eftersom bokens format är högt och smalt, men inte större än att den lätt kan tas med på utflykt, blir både text och bilder små. Ibland är det svårt att se vad bilderna ska föreställa.

Urvalet av anläggningar är brett men urvalskriterierna beskrivs inte, utom att alla skulle vara öppna för besökare. Geografisk spridning har eftersträfvats, men storstäderna och södra Sverige domineras. 54 anläggningar i Stockholm beskrivs medan det saknas anläggningar från Norrbotten, Härjedalen, Hälsingland, Dalsland och Bohuslän, trots att där finns intressanta anläggningar.

Målet är, skriver Dan Hallemar (s V), att visa hela bredden inom konstformen landskapsarkitektur, så som den utövats i Sverige sedan 400 år tillbaka. Anläggningar har valts för att visa olika skala från små privatträdgårdar till motorvägar, för att visa olika tiders arbetsuppgifter från slottsparker till skejtparker och för att visa olika tiders modesvängningar och prioriteringar, i början av exklusiva miljöer för de rika och mäktiga men idag av platser för alla.

Hallemar anser att det är en missuppfattning att landskapsarkitektur handlar om trädgård, och hoppas att läsarna ska kunna avfärda den när de läst boken. Det saknas dock definitioner av båda termerna. Allt kallas landskapsarkitektur, oavsett vilken yrkesutövare eller amatör som skapat anläggningen. Begreppet landskapsarkitektur verkar här till stora delar sammanfalla med trädgård som övergripande begrepp. De enda jag inte skulle kalla trädgård är byggda strukturer placerade i naturen, motorvägar, gångar, torg samt lekplatser belagda med betong och konstgräs. Är det medveten användning av levande material som avgör var gränsen går? Men de japanska torra trädgårdarna (kare sansui), uppfattar jag som trädgårdar, för att de ger en upplevelse av levande natur.

Tidsgränserna i guidedelen sätts från 1600 till 2013 medan historiken omfattar 1100 till 2010. Författarna till historiken väljer i kapitlen om tiden 1100–1920 att använda de termer för anläggningar och yrkesutövare som användes vid den tid det handlar om. Trädgård används som övergripande term, park används om landskapsparker och offentliga parker. I kapitlet "1920–1990" (Thorbjörn Andersson) finns den förvirrande formuleringen "På 1920-talet var landskapsarkitekten trädgårdsmästare..." trots att yrkesbeteckningen landskapsarkitekt inte fanns vid den tiden. I resten av kapitlet nämns föredömliga verk skapade av stadsingenjörer, stadsträdgårdsmästare, arkitekter och trädgårdsarkitekter, men inte förrän på 1950-talet dyker landskapsarkitekterna upp. Kapitlet ger också en drastisk skildring av yrkets utarmning på hantverks- och växtkunskaper under 1960–70-talen.

Genomgående handlar både beskrivningar och historik om planering och anläggande, som om en trädgård då vore färdig och oföränderlig. Det hantverk som förverkligar och upprätthåller en anläggning med levande material, nämligen skötseln, kommenteras bara i presentationen av Marabouparken (140). Andersson skriver "Skötseln är på en nivå som man önskar se på fler platser."

Urvalet i *Guide till svensk landskapsarkitektur* domineras av anläggningar från 1920-talet och senare. Ny kunskap om de senaste decenniernas utveckling finns i Anders Klings kapitel i historiken "1990–2010" och i presentationerna av 32 anläggningar från 2000

till 2013. För att ge rättvisa åt tanken bakom anläggningarna borde tidsgränsen ha satts några år längre tillbaka så att växtligheten hunnit utveckla den avsedda volymen och rumsligheten. Ett par av parkerna måste ha planterats samtidigt som texterna skrevs och fotona visar träden så nysatta att vattensäckarna fortfarande står kvar. Denna otälighet att få visa det nyaste och finaste kunde man se redan på kopparsticken i den första svenska trädgårdsguiden *Suecia Antiqua et Hodierna* (1716). Senare forskning har visat att flera av bilderna var gjorda efter planritningar och att en del av trädgårdarna aldrig blev utförda.

Ur genussynpunkt kan man konstatera att registrets personnamn omfattar 232 män och 47 kvinnor (20%), bestående av uppdragsgivare, formgivare och konstnärer. Även i de anläggningar som representerar epoken 1980–2013 är fördelningen 29 män och bara 7 kvinnor (25%). Detta är anmärkningsvärt eftersom studenterna i slutet av 1900-talet bestod av en majoritet kvinnor. Vad arbetar dessa kvinnor med om de inte utför landskapsarkitektur ens i den vida mening begreppet givits här?

Beskrivningarna tar upp anläggningens delar, innehåll och funktion. Dess historia och personer som varit avgörande för den skildras kort. En del författare skriver vad de själva tycker om anläggningen, medan andra beskriver anläggningens betydelse historiskt eller idag. Vissa texter gör mig nyfiken och får mig att vilja besöka anläggningar, både sådana jag redan kände till och sådana jag inte hört talas om tidigare. Men jag hittade också texter om anläggningar som jag har besökt, men där jag inte kände igen mig.

Redigering av en guidebok med många författare är ingen lätt uppgift. Att författarnas olika bakgrund och intressen lyser igenom gör läsningen omväxlande. Det måste dock finnas konsekvens vad gäller termer, tecken och språklig nivå. De flesta texterna är väl skrivna och korrekta men ett par verkar ha slunkit igenom både faktagranskning och korrekturläsning. I den kronologiska förteckningen finns felplaceringar och några namn saknas i registret. Förhoppningsvis kommer *Guide till svensk landskapsarkitektur* att sälja så bra att den nytrycks, och då finns en möjlighet att rätta till sådana störande fel.

Maria Flinck, fil kand, trädgårdsantikvarie
maria.flinck@bredband.net

A Cultural History of Gardens in Antiquity

Kathryn Gleason (Red.)

Bloomsbury Academic, London & New York 2013
287 sidor, illustrerad i svart-vitt
ISBN 978 08 57850 29 4

Boken utgör volym 1 i serien *A Cultural History of Gardens*,
Michael Leslie & John Dixon Hunt (Red.)
Bloomsbury Academic, London & New York 2013

Bloomsbury's Cultural-History-serie av fackböcker behandlar mångahanda ämnen. Varje ämne täcks av sex volymer, en för varje historisk epok (antiquity, middle ages, renaissance, age of enlightenment, age of empire, modern age). Inom varje volym hittar man ett antal artiklar, skrivna av olika författare över valda aspekter av ämnet. Dessa aspekter återkommer, under samma rubriker, i alla sex volymerna. På det viset kan den som så önskar göra jämförelser tvärs över tidsepokerna av någon aspekt som intresserar särskilt. Epokindelningen underlättar också för en läsare som inte är primärt intresserad av ämnet utan snarare av epoken och vill fördjupa sig i den genom att studera ämnet. Själv läste jag inför denna anmälan den första volymen, om antiken, i serien *A cultural history of gardens*. Jag läste just utifrån ett primärt intresse för epoken – antiken – och ett sidointresse för trädgårdar i antiken. Min närmare kontakt med de senare består i handledning av en avhandling om växtmaterialet i romerska trädgårdar och i lustläsning av annan vetenskap om romerska trädgårdar som kommit i min väg.

Redaktören för volymen, Kathryn Gleason, en amerikansk trädgårdsforskare med inriktning mot romarriket, står för en välgjord introduktion till volymen. Hon öppnar fältet för den oinvigde, utdelar munsbitar åt den invigde och ger till sist den nyfikne läsaren av båda slagen en inblick i arten av den arkeologiska forskning som på senare tid berikat fältet ”trädgårdar i antiken” och som hon har egna erfarenheter av.

Antiken uppfattas brett, således inte bara som den klassiska antikens Grekland och Rom utan även kulturerna i Västasien, Egypten och Anatolien (Turkiet). Gleason rör sig med lätt hand över det enorma geografiska området och refererar till de traditioner som skapades inom dessa kulturers ram vid anläggandet och formgivningen av trädgårdar – de blev inte utan inflytande på medelhavsformerna av trädgårdar, särskilt under förhistorisk tid. Därpå mellanlandar hon i den trädgårdshistoriska dialektiken – ”pleasure versus utility, public versus private, and informal versus formal” – och ger några snabba prov på hur den kan knytas till det antika materialet. Hon avslutar med att informera om dagens tekniskt förfinade arkeologi och vad den kan ge. Framför allt har den gjort det möjligt att identifiera spåren efter inslag i romerska trädgårdar som det tidigare funnits endast begränsad kunskap om, som terrasser, promenadstråk, bäddar och gropar för plantering av växter och träd, planteringskrukor, håligheter från rötter, statybasar, vattenledningar och vattenkonster, miljöförhållanden i form av skugga eller sol, etc.

I ett påföljande första kapitel redovisar Gleason vidare en forskning om trädgårdars planläggning (design) som avancerat långt bara under de senaste åren och som utgår från antik litteratur. Framför allt har Vitruvius handbok om arkitektur från kejsar Augustus tid blivit föremål för studium. Filologiskt kunniga forskare har kunnat visa hur flera av de termer som Vitruvius använder för att beskriva och instruera om arkitektur även har en relevans för trädgårdar. Det gäller bl. a. ordet porticus, portik. Förutom att beteckna en byggd kolonnad kan det beteckna en kolonnadomgiven öppen yta med planteringar. En berömd sådan var portiken till Pompejus' teater i Rom. Här vet man att det växte skuggande plataner i långa, strikta rader utmed en centralaxel med ett promenadstråk. Helheten, som också omfattade andra arter av träd och även skulpturer, liknade en park. Parker av det här slaget var en del av ett romerskt trädgårds-komplex för urbana miljöer, offentliga såväl som privata. En annan del rymdes under beteckningen viridia, formfärdigt arrangerade samlingar av växter. Det gemensamma kännetecknet för båda var den medvetna planeringen och den formella effekten, vidare också dragningen mot sofistikation och lyx i valen av växtmaterial och skulptur- och vatteninstallationer. Denna romerska formella trädgård var en nyhet från tiden kring 30 f. Kr. Trädgårdarna i privathusen i Pompeji och Herculaneum hör hit, även om många har äldre anor. Lena Landgren, författaren till den avhandling jag nämnde ovan, har studerat växtmaterialet i framför allt de privata trädgårdsanläggningarna så som de är kända inte minst från dessa två städer och även från omnämmanden i romersk litteratur. Hennes artikel i volymen ligger innehållsligt nära Gleasons.

Så långt är volymen ganska enhetlig: färsk forskning har en viktig roll, och det romerska har till min förnöjelse en förgrundsposition – det är också på den romerska fronten som det händer mest i forskningen om trädgårdskonst i antiken för närvarande. Med de övriga bidragen i volymen, sinsemellan olika till både ämnen och karaktär, blir bilden mer omväxlande men också, som väntat, mer splittrad. Några artiklar är kompetenta översikter. Framför allt gäller det den danska forskaren Inge Nielsens text. Hon har försökt att täcka allt vad trädgård och trädgårdskonstruktion heter från de tidiga paradiesoi i Egypten och Västasien (2:a-1:a millenniet f. Kr.) ända fram till trädgårdarna i senantika bostadshus i Athen (400-talet e. Kr.). Materialet är kanske väl hårdhänt organiserat för att klara denna utmaning, men den som söker en baskunskap om trädgårdar i antiken har här en lämplig utgångspunkt, särskilt som texten är försedd med rikligt med fotnoter och en stor bibliografi. Andra bidrag rör sig till sin karaktär i området mellan det deskriptiva/översiktliga och det analytiska/djupsökande; så t. ex. en text av Anthony Littlewood och Katharine von Stackelberg – "Verbal representation" – som undersöker de kulturella mönster som bildas när olika föreställningar om trädgårdar knyts till olika litterära genrer hos greker och romare; eller en text av von Stackelberg ensam – "Meaning" – som tar sig an tankefigurer på ett abstraktare plan – avskildhet, säkerhet, främmande territorium, helighet, fruktbarhet, makt, njutning – och undersöker hur de appliceras inom ett brett spektrum av mediterrän trädgårdskultur, åter i hög grad via den bevarade litteraturen. Dessa exempel får räcka för att ge en bild. Volymens fullständiga innehåll framgår av listan nedan.

Mitt helhetsintryck är blandat. Det är lätt att se att en volym som ingår i en serie om sex volymer med parallellt, av ett över-redaktörskap hårt styrt, innehåll (för trädgårdsserien Michael Leslie och John Dixon Hunt) måste leva med en begränsning: att inte kunna bereda plats åt något för tidsepoken speciellt eller särskilt intressant stoff som händelsevis inte rymts så väl inom den fastslagna

kapitelmallen. Vid läsningen av denna volym satt jag och suktade efter ett kapitel där en enskild fysisk trädgård eller en eller ett par passager hos Vitruvius blev brett diskuterade i populärvetenskapliga termer – så att läsaren fick vila en stund vid rötterna till kunskapen. Utrymmet för historisk kontext kan också diskuteras. Författarna försöker introducera läsaren i de olika historiska sammanhang som aktualiseras runt trädgårdarna. Men det händer att den närmaste historiska bakgrunden till ett viktigt fenomen ändå inte blir belyst i texten, eller texterna. Vi får t. ex. inte veta något om den möjliga bakgrunden till att den formella romerska trädgården uppstod vid den tid och i det område den gjorde, nämligen runt 30 f. Kr. i Mel-lanitalien/Rom. Vad fanns det för strukturer och aktörer i romerskt samhällsliv som stod bakom den utveckling som frambringade denna sorts trädgård? Men kanske är det inte trädgårdsforskarna ensamma som skall bära ansvaret för att skriva härom; kanske är det i lika mån historikerna och samhällsforskarna, när de anammat forskningsresultaten från trädgårdsforskarna. Således en fråga om vetenskaplig specialistsamverkan, något som inte så lätt får utlopp i populärvetenskaplig snabbproduktion av Bloomsburyseriernas snitt.

Kartor över den stora mediterrana regionen, liksom kartor över dess delområden, saknas helt; en svår brist enligt min mening, liksom avsaknaden av en enkel tidslinje. Bristen på färgbilder utom på omslaget är likaså frustrerande. Kapitlet om "Visual representations" faller dessvärre tämligen platt utan färgillustrationer – de unika romerska väggmålningarna med trädgårdsvyer blir till skuggor av sig själva. Valet av genomgående svartvita foton är ett felaktigt beslut – säkerligen fattat på högsta ort – för en volym som har engagerat en skara kunniga skribenter under en utmärkt volymredaktör.

Volymens innehåll:

- Ch. 1. Design, Kathryn Gleason, Cornell University, USA
- Ch. 2. Types of Gardens, Inge Nielsen, Hamburg University, Germany
- Ch. 3. Planting, Lena Landgren, Lund University, Sweden
- Ch. 4. Use and Reception, Elizabeth Macaulay Lewis, Oxford University, UK
- Ch. 5. Visual Representations, Catherine Kearns, Cornell University, USA
- Ch. 6. Verbal Representations, Anthony Littlewood, University of Toronto, Canada, and Ch. Ch. 7. Katharine T. von Stackelberg, Brock University, Canada
- Ch. 8. Meaning, Katharine T. von Stackelberg, Brock University, Canada
- Ch. 9. Gardens and the Larger Landscape, Rachel Foulk, Emory University, USA
- Index

Eva Rystedt, professor emerita
Antikens kultur och samhällsliv,
Institutionen för arkeologi och antikens historia,
Lunds universitet
eva.rystedt@klass.lu.se

Einar Sørensen

Norsk havekunst under europeisk himmel

Spartacus forlag AS, Oslo 2013

480 sidor, illustrerad i färg

ISBN 978 82 30400 93 7

Recensioner

Norsk havekunst under europeisk himmel är ett rikt illustrerat verk om norsk trädgårdskonst i relation till Europa från 1600-talet och fram till 1900-talet. Det syftar till att omvärdera och omtolka norsk trädgårdskonst och att presentera trädgårdar som tidigare har uppmärksammats i mindre grad, liksom att sprida kunskapen till en bredare krets än den som vanligen brukar ägna sig professionellt åt trädgårdskonst. Huvudförfattare till verket är konsthistorikern Einar Sørensen som har skrivit tolv kapitel, däribland de inledande om en europeisk kontext och om trädgårdsteori. Därtill medverkar ett femtontal personer verksamma vid museer och universitet. Det finns tyvärr inga författarpresentationer, vilket kan tyckas oväsentligt, men då Sørensen skriver i inledningen att författarna har olika uppfattningar om till exempel begrepp, så hade det varit intressant att veta författarnas professionella tillhörighet.

Bokens titel avslöjar en del om ambitionerna – att sätta in norsk trädgårdshistoria i en europeisk kontext, vilket är synnerligen lovvärt. Rent konkret har detta gjorts genom att bokens inledande 160 sidor ger en översikt över europeisk trädgårdskonst, eller huvudsakligen den formella trädgården respektive landskapsparken i England och Frankrike. Detta upplägg har som jag ser det både för- och nackdelar. Det kan ses som en service till läsaren att i samma bok som norsk trädgårdshistoria avhandlas också få en introduktion till det som underförstått är det man i Norge speglar sig i: Europas trädgårdar från 1500-talet och framåt. Samtidigt är det svårt att helt konkret förstå hur denna spegling har gått till. Det förblir oklart vilken betydelse Dézallier d'Argenville egentligen haft för norsk trädgårdskonst, eller varför det är viktigt att så detaljerat redogöra för hans teoretiska traktat, ja viktigare än att presentera till exempel Le Nôtres trädgårdar. Varför presenteras till exempel inte landskapsparkens utveckling i Tyskland jämte den brittiska och franska då den genom bland annat C C L Hirschfelds *Theorie der Gartenkunst* sannolikt haft betydelse? Eller varför behandlas utvecklingen i Nederländerna så kortfattat, kortare än den om Frankrike när Sørensen är angelägen att framhålla dess inflytande i Norge?

Ett av bokens intressantaste kapitel är det om norsk trädgårdsteori. Det är välformulerat, pedagogiskt och det som tas upp i kapitlet fångas upp eller fördjupas i efterföljande avsnitt genom att egendomar som tillhört författare till trädgårdsteoretiska verk skildras utförligt. Först mot slutet av 1700-talet förefaller de mera kända europeiska trädgårdsteoretiska verken ha funnit vägen till Norge. Den litteratur som tidigare kommit till Norge var inte så förvånande huvudsakligen dansk och framför allt inriktad på botanik. Sørensen visar hur stark traderingen varit inom detta fält, att dansken Hans Rasmussen Blocks *Horticultura* från 1640-talet ännu i mitten av 1700-talet var mallen för en trädgårdshandbok i Norge. Det främsta exemplet är Christian Gartners *Horticultura* från 1694, som fullständigt bygger på den danska boken. Kapitlet innehåller likaså en intressant redogörelse för trädgårdsböcker i

norska bibliotek. Av framställningen framgår enskilda personers betydelse för att förmedla europeisk trädgårdsteori och hortikultur under 1700-talet, som prästen Jacob Nicolaj Wilse, och författaren och musikern Claus F. Fasting.

Einar Sørensens avsnitt om Gulsborgens park visar hur beroende trädgårdshistoriker är av källor för att kunna ge en rättvisande bild av det förflutna. Sørensen har strävat efter att göra en omtolkning; en lovvärd ambition att tolka trädgården utan att fastna i ett stilfack och visar tydligt på trädgårdars komplexa strukturer. Finn Rønning har i sina avsnitt om Niels Aals trädgårdar kunnat utnyttja ett förnämligt arkivmaterial som visar på trädgårdarnas långa kontinuitet. Mette Eggen klargör i "Den ukjente hagen på Trosvik i Fredrikstad" nödvändigheten av källkritik och hur lätt det är att vandra fel bland källorna. Detta är ett viktigt bidrag för att förstå utvecklingen vid 1800-talets början. Det samma gäller Annegreth Dietze-Schirdewahns bidrag "Hagen på Tollerodden i Larvik" som presenterar en typiskt borgerlig anläggning, något som tidigare forskning ofta försummat.

Ett kapitel om danska landskapsparker av John Erichsen och Luise Skak-Nilsen som för ett par år sedan gav ut *Naturen & Kunsten – landskabshavens kulturhistorie i Danmark 1780–1830* ger en viktig förståelse till landskapsparkens utveckling i Norge i relation till det danska broderlandet. Den dansk-norska relationen framträder för övrigt tydligt i flera avsnitt. En av de stora fördelarna med boken är att många trädgårdar tilläts presenteras så djuplodande. Flera författare försöker också peka ut kvinnors roller vid tillkomsten av trädgårdar. En av bokens starka sidor är illustrationerna, de utgör ett slags metahistoria över hur trädgårdar har återgivits i ritningar, uppmätningar, kartor, konstverk, fotografier och blir därigenom också tidspecifika och visar på förändringar över tid. Detta blir särskilt tydligt i Frøydis Oseberg Pedersens fina och reflekterande text om "Lysthagen vid Elingård herregård" utifrån ett noggrant studium av källmaterial som kartor och beskrivningar. Hit hör också en del intressanta rekonstruktionsteckningar för att åskådliggöra hur en trädgård kan ha sett ut vid en given tidpunkt, som i Lars Jacob Hvinden-Haug's avsnitt "Residensens hage i Larvik". Camilla Gjendem ger i "Lys, luft og grønt. Om funkishager i Fjordvejen i Moss" en fin presentation av Olav Leif Moens och Karen Restads arbeten. Betydligt spretigare är tyvärr Åsmund Thorkildsens avslutande bidrag "Vidunderlige nye verden som har slike haver" i vilket bland ges några exempel på hur stark påverkan från japansk trädgårdskonst varit under stora delar av 1900-talet.

Boken är utan tvekan ett storartat verk, men trots det förnämliga resultatet vill jag framföra en del kritik. Att Nicodemus Tessin d y har förväxlat med sin far, Tessin d ä, är kanske inte så mycket att bry sig om, inte heller att Svenska Trädgårdsföreningen placerats i Uppsala i stället för i Stockholm. Men Sørensen intar som jag ser det ett okritiskt förhållningssätt till förändringar över tid och till restaureringar. Trädgården vid Villandry i Frankrike får stort

utrymme, men dess rekonstruksjon i relasjon til ideal og källmaterial om trädgården diskuteres inte alls, inte heller att många av bokens illustrasjoner visar tr dg rder i ett mer eller mindre hårdhänt rekonstruert skick. En tekening av Fredrik Magnus Piper finns enligt bildf rteckningen i Kungliga Akademien. Men vilken av de minst fem svenska kungliga dito  r det? Vi får veta att Nasjonalbiblioteket i Oslo har ställt den välkända vyn över Tycho Brahes Uraniborg till förfogande, men inget om datering eller opphovsperson, eller att det enbart är en detalj som visas. Men verklig t förbryllad blir jag ändå inför omslagsbilden: varför pryds en bok om

norsk trädgårdshistoria med allt det fantastiske landet kan bjuda på och som presenteras så förnämligt i boken med en bild av den brittiske landskapsparken Stourhead?

Catharina Nolin, docent
Konstvetenskapliga institutionen,
Stockholms universitet
catharina.nolin@arthistory.su.se

Maria Flinck

Historiska tr dg rder

Att bevare ett föränderligt kulturarv

Carlsson Bokförlag, 2013
214 sidor, illustrerad i färg
ISBN 978 91 7331 597 5

Maria Flinck arbeidet i mange  r innenfor museumsvesenet i Sverige, og har omfattende erfaring fra konkrete bevaringsprosjekter av alle slag, ikke minst folkelige hager. For sin hittil mest kjente bok *Tusen år i trädgården, från s rml ndska herrg rder och bakgårder* fikk hun i 1995 den svenske Augustprisen, som henger sv ert høyt i v rt naboland.

I *Historiska tr dg rder* presenterer hun oss for en helhetlig, praktisk anvendelig filosofi for   kunne definere og ta vare på de kulturhistoriske verdiene i et grøntanlegg, enten det dreier seg om en hage, en park, en gravplass eller en annen type anlegg. Det innledende kapitlet om tilnærmingsmåter (förhållningssätt) legger grunnlaget for resten av boka. Her gis en begrunnelse for hvorfor vi skal ta vare på hager i det hele tatt, og et svar på det vanligste og samtidig kanskje det vanskeligste spørsmålet som kan stilles om gamle hager: hvordan det er mulig   bevare noe som hele tiden endrer seg.

Maria Flinck arbeider ut fra fem antakelser [min overs.]:

1. Hagen er et kulturuttrykk.
2. Hagen kan være en kunstform.
3. Hagekultur/hagekunst har en lang tradisjon i Sverige, i det minste siden middelalderen.
4. Hagekulturen/hagekunsten har hatt en egen utvikling i Sverige, med regionale variasjoner.
5. Hagekulturens materielle levninger og immaterielle tradisjoner og h ndverkskunnskaper er bevaringsverdige deler av vår kulturarv.

I Norge kan vi også legge disse antakelsene til grunn for vår egen hagekultur og -kunst, selv om v re to land har utviklet seg forskjellig gjennom historien, og Sverige fortsatt har sin adel. Kanskje med unntak av kapittel 2 om lover og avtaler, som selvsagt i hovedsak gjelder svenske forhold, er de øvrige kapitlene høyst aktuelle for oss. Her drøftes forvaltningsplaner, historiske kilder, feltregistrering, analyse av verdi og betydning og mål for vedlikehold.

En av de viktigste grunnene for Maria Flinck til   skrive denne boka, var ifølge henne selv den totale mangelen på en konsekvent forvaltningspraksis som hun stadig opplevde i sitt eget arbeid med historiske grøntanlegg. Kapitlet om forvaltningsplaner (vårdprogram) er derfor en viktig nyvinning, direkte anvendelig for norske forhold.

Språket i boka er nøkternt, men med et eget driv som røper forfatterens omfattende erfaring og engasjement. Jeg skulle nok ønsket meg noen flere illustrasjoner, men de som finnes, er tankevekkende.

Dette er en enestående bok, og det er den av flere grunner. For det første finnes det ikke mange lærebøker om   bevare historiske hager i verden, selv om mengden tekster om emnet i dag er stor og mangfoldig. For det andre viser etnologen og kunsthistorikeren Maria Flinck at oppgaven med   bevare denne for nderlige kulturarven er høyst tverrf glig i sitt vesen. For landskapsarkitekter som kjenner trang til   tegne om og "forbedre" historiske anlegg, vil Maria Flincks bok kunne fungere som et nyttig korrektiv. For alle som er involvert i kulturminnevern, gir boka en etterlengtet og grundig innføring i filosofi og metode når det gjelder bevaring av historiske grøntanlegg.

Mette Eggen, landskapsarkitekt, tidligere seniorrådgivere hos Riksantikvaren i Norge
mette.eggen@gmail.com

Recensionen har tidligere publicerats i Arkitektur N, nr 2, 2014 (red anm.)

Bulletin

för trädgårdshistorisk forskning

NR 27, 2014 ISSN 1652-2362
www.gardenhistoryforum.org • gardenhistoryforum@gmail.com